

Anmeldelser og oversigter

Arv og Eje

1950 fik Dansk kulturhistorisk Museumsforening sin årbog, der blev til i samarbejde med Alfred G. Hassings forlag, som havde det økonomiske ansvar, mens redaktionen varetoges af et redaktionsudvalg af museumsfolk med museumsinspektør Victor Hermansen som redaktør. Under denne ordning udsendtes ialt 4 bind med titlen: DANSKE MUSEER I årene 1950-54, idet sidste bind forsinkedes ved redaktørens sygdom, og redaktionen heraf måtte overtages af Anders Bæksted.

Fra 1956 overtog museumsforeningen såvel redaktion som økonomisk ansvar for årbogen, der fik nyt navn: ARV OG EJE, men fortløbende nummerering som Danske Museer for at påpege kontinuiteten med de 4 første bind. I årbogen for 1956 præsenterede museumsforeningens daværende formand Svend Larsen årbogen og ideen med den: »Bogen skal først og fremmest fortælle om de ting, der er givet museerne til arv og eje, eller ting, som museerne på anden måde har erhvervet.« Selv om bogens betydning som bindeled mellem museerne var vigtig, blev det udadvendte slgte understreget: »Den (bogen) søger at bringe bud fra museerne til publikum, gøre opmærksom på de mange museers indhold og vække forståelse for deres arbejde, thi uden forståelse arbejder museerne forgæves.«

Behovet for en årbog, der kunne give plads for museernes samlinger i kulturhistorisk belysning, var føleligt, idet Dansk historisk Fællesforenings skrift »Fortid og Nutid«, hvori museumsforeningen også var parthaver, ikke skulle bringe egentlige specialafhandlinger (se Folk og Kultur 1975, 152 f.), men først og fremmest »korte, sammenfattende vejledninger og udsigter«. Museumsårbogens hovedformål måtte derfor være at bringe artikler med stof fra museumssamlingerne, først og fremmest fra de museer, der ikke havde egen publikationsmulighed. Allerede fra første årgang af »Arv

og Eje« blev det dog betonet, at den fremtidig også ville bringe oversigter over ny litteratur med tilknytning til museernes arbejde. Sådanne litteraturoversigter ved årbogens redaktør har været bragt til og med 1970. At de har imødekommet et behov ikke blot her i landet, men også hos nordiske kolleger, fremgår af en anmeldelse af årbogen for 1972 i Rig 1973, s. 121.

Redaktionen af »Arv og Eje« har med ansvar overfor museumsforeningens bestyrelse været varetaget af Holger Rasmussen alene lige til 1970. Den redaktionelle linie har i denne periode været at få så mange museer som muligt ind som aktive bidragsydere, så alle museumsforeningens medlemmer uanset størrelse og ledelse skulle få fornemmelsen af, at det var deres årbog og ikke blot et publikationssted for en snæver kreds af museumsfolk. Desuden har bestræbelserne været rettet mod at få væsentlige genstandsgrupper fremlagt og belyst. Her kan som eksempler nævnes grupper som belysningslegemer, keramik, glas, sølv, tekstil og bohæve. Et register over indholdet af »Danske Museer« og »Arv og Eje« fra 1950-1970, der udsendtes i 1973, gør det muligt hurtigt at orientere sig såvel efter forfatter som efter emne. Emneregisteret er udarbejdet efter Bibliotekscentralens registergruppering.

Alle de hidtil nævnte årbøger bringer således kortere eller længere artikler fra skiftende museer og med skiftende emner med een undtagelse, idet årbogen for 1968 som hovedtema har drikkeskik og drikkekar i Danmark. Den kulturhistoriske indledning er skrevet af Gudmund Bøsen, og den fyldige illustrationsdel er hentet fra en meget stor del af danske kulturhistoriske museer, der også har stået for hovedparten af de tilhørende tekster.

Med årbogen for 1971 indledtes en ny redaktionel linie, idet materialet hertil hentedes fra udstillingen »De næsten ukendte«, der fortrinsvis omfattede topo-

grafiske billeder fra ca. 1770–1870 stillet til rådighed fra en række danske museer. Årbogen er blevet en billedbog, delvis i farver, der udsendtes som en hilsen til rlg-santikvarens 60-års dag. Redaktionen var udvidet med Palle Friis, og samme redaktionsudvalg stod for næste årgang af årbogen, der som tema havde boder og butikker med tekst af Holger Rasmussen, medens Illustrationsudvalget påny var hentet fra en lang række af de kulturhistoriske museer.

På dette tidspunkt havde museumsforeningen nedsat et redaktionsudvalg bestående af Else-Marie Boyhus, Ellen Damgaard, Palle Friis, Rikke Olsen, Holger Rasmussen og Henrik Vensild til gennemdrøftning af den redaktionelle linie og kommende årgange med henblik på et redaktørskifte. Årbogen for 1973 fulgte den ældre linie med en række selvstændige artikler uden tematisk sammenhæng, men fra 1974 udsendes påny en temaårgang under hovedtitlen: Sparetider (om gammeldags sparsommelighed) redigeret af Rikke Olsen og Holger Rasmussen og med bidrag fra ialt 8 museumsfolk. Årgangen indeholder desuden en bibliografi over Holger Rasmussens arbejder 1940–75. Årbogen for 1975, der som tema har vandets brug i folkesundhedens tjeneste, har 6 bidragydere og er redigeret af Rikke Olsen. For tiden færdiggøres årbogen for 1976, der som emne har den begyndende industrialisering.

Årbogens ændrede linie, som bl. a. har medført, at der hentes medarbejdere udenfor kredsen af aktive museumsfolk, har bevirket, at det ikke længere primært er museernes materiale, der bliver publiceret, selv om emner og materiale stadig overvejende hentes fra de kulturhistoriske museer og deres virkeområder. Delvis er det udtryk for den udvikling, der har været indenfor kulturhistorien bl. a. ved oprettelsen af professoratet i etnologi med det tilhørende Institut for europæisk folkelivsforskning, men delvis også for det forhold, at der i mellemtiden er kommet flere museumsårbøger og andre publikationsmuligheder evt. ved samarbejde mellem museer i bestemte dele af landet. Hertil kommer som endnu en publikationsmulighed nærværende årbog. Holger Rasmussen.

Laurits Bødker: Talt og skrevet

Institut for Folkemindevidenskab, Københavns Universitet, 1975. XV + 316 sider.

I anledning af professor Bødkers 60-års dag har hans institut udgivet en samling interviews (:talt) og artikler (:skrevet) omfattende det vide spektrum af videnskabelige, fagpolitiske og kulturpolitiske problemer, Bødker har ladet sin stemme høre i, i faglige skrifter, kompendier, leksika, foredrag, indledninger til værker, han har redigeret og i dags- og ugepressen. Der er tale om ialt 51 »enheder« fra ganske små definitioner og notitser til lange afhandlinger. Der er altså ikke tale om en bog, der er samlet om et bestemt emne, men snarere et portræt af en mand med vidtspændende interesser.

»Enhederne« er, af bogens redaktør, Flemming Hemmersam, ordnet sagligt i 13 afsnit med overskrifter som Eventyr, Viser, Sagn, Rural/urban kultur, Kulturpolitik og Terminologileksikon. Ved hjælp af Hemmersams Noter kan man så finde frem til, om det drejer sig om f. eks. et foredrag i Etnologiska Sällskapet i Stockholm eller et interview i Tidens Kvinder.

Bogens forord er skrevet af Axel Steensberg, der indleder med bibelcitatet: Men hvis saltet mlster sin kraft, hvormed skal der da saltes? Han fremhæver heri Bødker som »et salt i debatten om »folket« i kulturen« – og en meget stor del af det talte og skrevne er da også, åbenlyst eller skjult, debatindlæg.

Bogen afsluttes med en meget grundig bibliografi over Laurits Bødkers produktion – omfattende også anmeldelser, nekrologer og radioforedrag i tiden 1940–1974. Man skal vist være dygtig for at finde en ytring fra Laurits Bødkers side, som Flemming Hemmersam ikke har registreret.

G. Neilemann.

Gerd Neubert og Karsten Vibild: Gamle sjællandske bondehuse.

Hvordan man byggede. Hvordan man bevarer. Køge Museum 1975. 68 s. Kr. 18,50 + porto. Kan rekv. fra Køge Museum.

Landhuset. Byggeskik og egnspræg.

Gode råd om vedligeholdelse og istandsættelse. Redigeret af Curt von Jessen, Niels Holger Larsen, Mette Pihler og Ul-

rich Schirnig. Gyldendal 1975. 128 s. Kr. 53,00.

I »Budstikken: for 1964 bragtes der en artikel af Bjarne Stoklund under titlen »Bondehuse«. Den var vel nok det første forsøg på en vejledning i kulturhistorisk korrekt behandling af de bondehuse, der allerede på det tidspunkt var blevet opkøbt af bymennesker til fritidsbrug. Da artiklen blev skrevet, var allerede mange huse blevet præget af deres nye ejeres helt private syn på, hvorledes et »rigtigt« bondehus skulle se ud. Hvor den lokale befolkning interesserede sig for sagen, kom disse fritidshuse – i hvert fald på Sjælland – til at bære betegnelsen »Københavnshuse«. Og den var ikke elskværdigt ment.

I sin artikel valgte Stoklund i populær form at opridse hovedtrækkene i de forskellige danske landskabers byggeskik. Og han gav en række konkrete anvisninger på, hvad man kunne gøre og ikke skulle gøre for at sikre, at bondehuset fortsat kunne indgå harmonisk i det miljø, hvor det hørte hjemme. Også en kort anvisning på hjælpemidlerne til en datering af huset samt en udmærket litteraturliste, der var ordnet landsdelsvis, bragtes i artiklen.

Desværre fik denne udmærkede artikel – såvel som den – sidste – årgang af »Budstikken«, hvori den var trykt – en meget beskedent udbredelse. Og for den nybagte bondehusejer havde den en væsentlig mangel: Der var ingen praktiske anvisninger på, hvorledes man skulle bære sig ad med at istandsætte og vedligeholde huset.

Siden da har utvivlsomt manganen en bondehusejer været svært rådvild, når han skulle i gang med det konkrete arbejde. Det har vist de fleste museumsfolk erfaret gennem de mange henvendelser om spørgsmålet. Men i det europæiske bygningsfredningsår er der udsendt hele to skrifter i Danmark om emnet. Det ene omhandler alene sjællandske huse (men sigtet og teksten rækker videre), det andet omfatter hele det nuværende Danmarks byggeskik.

Begge bøger har en undertitel, der bebuder, at såvel byggeskik som istandsættelse og vedligeholdelse vil blive behand-

let. Men derefter hører stort set også ligheden op.

Gerd Neubert og Karsten Vibilds »Gamle sjællandske bondehuse« er udgivet af Køge Museum med støtte fra kulturudvalget i Roskilde Amt. Det er en fin og instruktiv lille bog, der giver læseren et virkelig godt materiale i hænde, når der skal træffes afgørelser i forbindelse med istandsættelse og vedligeholdelse af et (sjællandsk) hus.

Og netop de sjællandske huse er vel dem, der af alle har været dårligst behandlet af deres nye ejere. Dels tyder noget på, at deres traditionelle udseende med de hvidkalkede vægge i virkeligheden har stemt dårligt sammen med bymenneskers forestillinger om, hvorledes et »rigtigt, romantisk bondehus« skulle se ud. Dels har hovedstadens nærhed betydet et stort – og tidligt – pres på husmarkedet over det meste af Sjælland. Et forhold, der har betydet, at prisniveauet hurtigt er blevet presset højere op, end den lokale befolkning har villet – og kunnet – betale.

Som den lille bogs største fortjeneste er derfor måske især et temmelig stort antal billeder af bygninger, der endnu har bevaret deres oprindelige præg. Det er gengivelser af malerier, det er ældre fotografier –, og det er endelig fotografier, optaget til bogen. Såvel i det beskrivende afsnit som i afsnittet om bevaring findes der endvidere en række gode stregtegninger.

I Gerd Neuberts fremstilling af det sjællandske hus' byggemåde og karakteristika uddybes det stof, der kan hentes ud af de omsorgsfuldt udvalgte billeder. Teksten, der meget præcist følger billedmaterialet, er kort, men uden tvivl alligevel så detaljeret, at bondehusejeren vil finde svar på de fleste af de spørgsmål, der vil kunne dukke op, efterhånden som han arbejder med sit hus. Kun et par steder bliver teksten så kortfattet, at det bliver vanskeligt at uddrage den præcise mening. Det gælder f. eks. afsnittet om stråtag og skorsten. Og den ellers sobre holdning i bogen brydes pludselig i afsnittet om mønninger. Her konstateres det, at man i dag meget almindeligt – og iøvrigt uden at skæmme huset – fastholder mønningshalmen med hønse- eller

kyllingenet. Det er naturligvis helt i orden. Men når der fortsættes: »... men man kan også, som vist på huset fra Jungshoved [fotograferet i 1975], lægge tagrør øverst på taget langs mønningen i fortsættelse af strået og så sy rørene på hollandsk manér«, synes det at være helt i modstrid med bogens øvrige sigte. Måske mangler man også en advarsel mod en alt for udtalt anvendelse af kviste i tagene. De er og bliver, uanset hvor fint de udføres og hvor beskedne dimensioner de gives, et fremmedelement i det sjællandske bondehus' ydre fremtoning.

Karsten Vibilds afsnit om istandsættelse og bevaring fylder blot 15 sider. Det synes kun at være en meget begrænset plads til behandling af et så vanskeligt emne. Alligevel er afsnittet lykkedes. Måske fordi der ikke hos afsnittets forfatter har været intentioner om at gøre det så dækkende, at læsning alene heraf skulle sætte nogen i stand til at gennemrestaurere et bondehus. I det indledende afsnit manes til omhu og forsigtighed, og nænsomheden i restaureringsarbejdet præger de givne anvisninger. Men også detaljerne forklares og kommer med, hvor det er uomgængeligt nødvendigt. F. eks. ved anvisningerne på udlapning af bindingsværksdele. Alligevel kan man dog være uenig med forfatteren. F. eks. når han foreslår, at man sletter det maskinskårne erstatingstømmers savklingemærker med en skrubhøvl. Resultatet vil formentlig blive lige så historisk ukorrekt som de forarbejdningsspor, man derved ville søge at fjerne. Skulle man endelig høvle, hvorfor så ikke med en slethøvl? Ligeledes sker der en sammenblanding af de motiver, man kan have til at foretage en understøbning af en tidligere sydstensfunderet ydervæg. En ustabil fundering, hvis farlighed i forbindelse med indretning af beboelse på lofts-etagen Vibild selv gør opmærksom på, bliver ikke meget bedre af, at man nedlægger et omfangsdræn.

I afsnittet om udnyttelse af de gamle huses tagetage mangler der en – om ikke andre steder så her – nødvendig forklaring til at sørge for, at bygningsreglementets krav om lysforhold, redningsmuligheder og branddrøjhed i konstruktionerne bliver overholdt. Er det løvrigt

en gengivelse af den almindelige mening om pladsen på lofterne, eller er det forfatterens private mening, der kommer til udtryk, når det siges, at »... nu skal al den gode plads udnyttes« (altså på lofterne)? Spørgsmålet burde være diskuteret. Jeg mener, mange landhuses karakter er blevet ødelagt af netop de vinduer, kviste og altaner, som affødes af indretning af beboelsesrum i loftsetagerne. Særlig mod gavaltanerne (-balkonerne) findes der da også en advarsel i bogen.

På trods af disse indvendinger må »Gamle sjællandske bondehuse« karakteriseres som en gedigen og instruktiv lille bog, der helt lever op til de forventninger, der bibringes læseren allerede ved mødet med L. A. Ring's herlige billede af »Kalkemanden« på omslaget.

I efteråret 1975 udsendte Gyldendal bogen »Landhuset. Byggeskik og egnspræg. Gode råd om vedligeholdelse og istandsættelse«. Den er udgivet med støtte fra »Fonden for Bygnings- og Landskabskultur« og er udarbejdet af en gruppe studerende og lærere ved Kunstakademiets arkitektskoles afdeling for bygningsrestaurering med Curt von Jessen, Niels Holger Larsen, Mette Pihler og Ulrich Schirnis som hovedredaktion. Rygtet om denne bogs udgivelse var løbet et stykke tid i forvejen, og jeg tror, at der har været stillet store forventninger til den. Men jeg må indrømme, at i hvert fald mine forventninger i nogen grad blev skuffet. Delvis er dette sikkert en følge af forventningerne, men det kan ikke skjules, at denne bog er behæftet med væsentlige fejl.

I forordet siges det: »Denne bog er udsendt som en vejledning i istandsættelse og vedligeholdelse af gamle huse og gårde på landet; og længere fremme: »Bogens sigte er et delvist gør-det-selv i henseende til planlægning, i henseende til myndigheder og i henseende til det gode omhyggeligt udførte håndens arbejde.« Og disse udmærkede formålsparagraffer opfyldes efter min mening ikke.

En væsentlig del af bogens omfang anvendes til en gennemgang af landsbystrukturer, byggeskik og de enkelte landsdeles egnspræg i det landlige byggeri. Intentionen har naturligvis været den for-

nuftige at bibringe bondehusejeren en lidt bredere forståelse af den sammenhæng, hans hus må ses i. Men disse afsnit er ikke særlig præcise i deres udformning. Der forekommer direkte fejl, men oftere unøjagtigheder, der gør, at teksten ikke helt er til at lide på. Og egentlig kan man vel mene, at disse afsnit, hvor der f. eks. bruges megen plads på at udrede den typiske skillerumsplacering i de enkelte landsdele, optager plads, der kunne være brugt langt mere relevant i en bog som denne. Den detaljerede viden om de enkelte landsdeles byggeskik hentes stadig bedst i Halvor Zangenbergs artikler i Turistforeningens årbøger – som der også henvises til. Og det store overblik findes i en stadig i handelen værende bog af Bjarne Stoklund (Bondegård og byggeskik).

Men de historiske afsnit er ikke alene om at indeholde fejl. Også i de dele af bogen, der omhandler byggeteknik, er der fejl, mangler og upræcise beskrivelser. Således beskrives klinematerialet i en bindingsværksvæg som »slemmet eller æltet ler, opblandet med sand«. Det har vist været uhyre sjældent, man har anvendt slemmet ler til dette formål; og man glemmer at fortælle, at der så at sige altid har været blandet hakkelse, halm eller andet fibermateriale i leret for at få det til at hænge bedre sammen. Ligeledes mener forfatteren til dette afsnit, at spærfagene har været samlet på jorden og dernæst rejst på huset. Det har utvivlsomt kun meget sjældent været tilfældet. De har naturligvis, således som det også nævnes, været afbundet på jorden, men dernæst adskilt, lagt over bjælkerne, samlet og rejst. Dette kunne synes at være en petitesse, men den er betegnende for den manglende præcision i mange af bogens afsnit. For kvaliteten er ikke jævn. Det er vel en naturlig følge af bogens tilblivelsesmåde, men havde det ikke været rimeligt at lade de enkelte forfattere signere deres afsnit? Ikke alene er det ikke gjort, men forfatternavnene er – bortset fra to afsnit – intetsteds at finde.

Det hovedafsnit af bogen, der omhandler den egentlige gennemgang af de mange arbejder, der forekommer i forbindelse med restaurering af et gammelt

hus, er dog gennemgående bedre end den historiske del. Der findes afsnit om de enkelte bygningsdele: tag, etageadskillelser, gulve, isolering, reparation af bindingsværk, men også om overfladebehandling, haver m. m. Den grad af detaljering, der præger de enkelte afsnit, er meget forskellig. Nogle kapitler er meget udførlige og muliggør virkelig, at gør-det-selv-manden har noget at arbejde ud fra. Det gælder f. eks. afsnittene om vinduer, gulve, reparation af bindingsværk samt overfladebehandling.

Andre afsnit er derimod ufuldstændige og overfladiske. Det gælder f. eks. de råd, der gives om isolering. Ganske vist siges det, at det kun kan blive generelle råd, men det hele klares på ca. 1 side inklusive fire stregtegninger, hvoraf isolering af loft, ydervæg og gulv skulle fremgå. Her har man f. eks. undladt at markere placeringen af en dampspærrende membran, der er vigtig i denne forbindelse. Har man ikke ment, at den skal anvendes, burde der i hvert fald have været gjort rede for det. Nu er bondehusejeren fortsat henvist til at følge isoleringsfirmaernes standardbeskrivelser. Og det var vel ikke meningen med en bog som denne.

Også andre upræcise oplysninger af en art, som netop arkitekter ikke burde videregive, forekommer. Når det f. eks. om ovenlysvinduer anføres, at de af bl. a. æstetiske grunde ikke bør være større end ca. 7 % af gulvarealet, kan dette være meget rigtigt, men samtidig burde der gøres opmærksom på, at det gældende bygningsreglement foreskriver, at ovenlysvinduernes lysningsareal skal udgøre netop mindst disse 7 % af gulvarealet. I det omfang, man kommer ind på bygge-lovsbestemmelser eller giver konkrete, praktiske anvisninger, burde disse have været komplette og korrekte. En generel henvisning til love og reglementer (der ganske vist anføres i et tidligere afsnit) er ikke tilstrækkelig.

Som bogens tekst er billedmaterialet af meget svingende kvalitet. Der er virkelig gode billeder imellem, men der er også billeder, som burde have været undladt. Mange mennesker læser bøger ved at se på billederne, og ud fra en viden om dette kan flere af illustrationerne

få en virkning, der er modsat den tilsigtede. Og så mangler der i øvrigt en fyldestgørende kildeangivelse til illustrationerne. Blandt disse er flere optaget på museum. Det får man ikke at vide ved illustrationerne; at det er anført i bogens kolofon er ikke tilstrækkeligt.

Ind imellem forekommer der også fotos og beskrivelser, der på en mærkelig måde kontrasterer mod bogens erklærede sigte. Der er f. eks. et billede af en køkkenindretning i et nyere grundmuret hus – tydeligvis indrettet i tilslutning til en udlænge. På billedet ses i baggrunden et stort glasparti, der vanskeligt kan bringes i en rimelig sammenhæng med et hus af den alder, det her synes at dreje sig om. Og i afsnittet om Isolering anføres det, at man kan »opsætte 30–50 mm hårde mineraluldsplader og tapetsere dem med glasfibervæv, som males. Isoleringen vil på denne måde følge væggenes skævheder, og man bibeholder den gamle bygnings præg.«

Som nævnt er der mange gode afsnit i bogen. Men dens svingende kvalitet og præcision i de givne anvisninger og råd betyder, at den nok ikke vil kunne give gør-det-selv-manden den hjælp, der er nødvendig, for at han kan gå i gang med at udføre det vanskelige arbejde, restaurering af en gammel landbygning er.

Lars Frils.

Erna Lorenzen: Folks tøj i og omkring Århus ca. 1674–ca. 1850.

Jysk Selskab for Historie – Universitetsforlaget i Aarhus 1975. Disputats. Kr. 253,00. 615 paginerede sider, heraf tekst 270 sider, engelsk resumé 9 sider. Tavler over skifteprotokollers indboregistreringer side 281–609. 2 farvetavler med hver 9 illustrationer. 93 sort-hvide illustrationer. Udførlig indholdsfortegnelse, registre og henvisninger.

Ved sin fremkomst fik bogen stærk omtale i pressen i overensstemmelse med den forhåndsinteresse, der havde været for den i vide kredse. Overskrifterne lød f. eks. »En pæl gennem egnsdragterne«. Bogen har dermed placeret sig centralt i den videnskabelige og offentlige debat om folkelig dragtskik, der i de seneste år har udviklet sig ikke blot i de store euro-

pæiske lande, men også i Norden. Forfatterens udgangspunkt har været de mange henvendelser fra folkedansere, der ønsker bistand til kopiering af de særprægede dragter, man førhen har båret i landets forskellige egne. Gennem dette konkrete føres vi videre til en nyvurdering af problemet: egnspræg eller ej i ældre tids danske bondedragter.

I problembehandlingen er der som et væsentligt bidrag til vor dragtforskning taget kritisk stilling til det temmelig store billedmateriale fra 1800-årene, der hidtil har været taget for gode varer, men som forfatteren nu har afvist. Det er blevet til ud fra nationalromantiske forestillinger og stort set i en periode, da der ikke var meget tilbage af de maleriske dragter, der som regel er blevet opfattet som ensbetydende med egnsdragter. Ligeså er bevarede dragter i museerne udeladt som kilder med den motivering, at de er for tilfældigt bevaret og for dårligt oplyste med hensyn til proveniens.

I stedet har forfatteren som kilder valgt skifteprotokollernes indboregistreringer over gangklæder. Skiftematerialet er ordnet i oversigtstavler, fordelt på mænd og kvinder, i hver gruppe hovedtavler samt specialtavler for de enkelte typer af klædningsstykker, og med fordeling i perioderne: indtil 1700, ca. 1700–1750, ca. 1750–1800 og ca. 1800–1850, samt i områder, udvalgt fra en række godsarkiver og fra Århus by. Der gøres rede for de pågældende personers samfundsmæssige og ægteskabelige stilling, idet disse forhold til stadighed må drages ind i bedømmelsen af vor dragt.

Af konklusionen skal citeres kort: »Drages de jævne folk i byerne ind i sammenligningen med landbefolkningen, så opløser egnsdragten sig så temmeligt på de relativt tæt befolkede egne...« Det er forfatterens hensigt at understrege de modemæssige forandringer, der har gjort sig gældende i bondedragten i lighed med byboernes, og som man i almindelighed hidtil har været tilbøjelig til at overse.

Spørgsmålet egnspræg eller ej kan ikke anses for afgjort med den foreliggende undersøgelse. Bogens opfattelse går ganske imod den sædvanlige erfaring, at egnspræg i dragt forekommer overalt

både i europæiske sammenhænge og i fremmede verdensdele og uden nogen tidsmæssig afgrænsning. Sagen er snarere, at forfatteren ved udvælgelsen af sit kildemateriale er nået til en bestemt samfundsmæssig afgrænsning: godsbefolkning modsat bybefolkning. I et sådant område har den svenske dragthistoriker Anna-Maja Nylén påvist, at egnspræg ikke kan ventes at være særligt fremtrædende. Der vil derfor være anledning til at tage bogens synspunkter op til nøjere granskning, idet nyere resultater fra såvel dragthistorisk som fra etnologisk forskning i det hele taget inddrages kraftigere, end det er sket.

Bogens uvurderlige fortjeneste er, at den analyserer et dragthistorisk grundtema med en kritisk holdning, der – når disse linier skrives – allerede har givet anledning til, at en frugtbar debat er kommet igang. I bogen er der desuden fremlagt et rigt kildemateriale til gavn for enhver, der videre vil beskæftige sig med 1700- og 1800-årenes kulturhistorie. Umiddelbart kan bogen virke utilgængelig ved sit omfang, men teksten giver en livsnær skildring af sin periodes befolkning, som i høj grad må gøre krav på en bred læserkreds. Hanne Frøsig Dalgaard.

Gunnar Knudsen:

Dansk Bondeliv i forrige århundrede

377 illustrationer. Chr. Erichsens Forlag, København 1975. Pris: Kr. 98,50.

Gunnar Knudsen:

Sejlskibe og Sømænd i forrige århundrede

323 illustrationer. Chr. Erichsens Forlag, København 1975. Pris: Kr. 98,50.

Det er juridisk sikkert helt legalt at tage en håndfuld bøger og illustrerede blade fra sidste halvdel af forrige århundrede, udvælge de billeder man med større eller mindre held kan anbringe i en eller anden sammenhæng med liden eller ingen tekst, desforuden unnlade kildeangivelse og kunstnernavne og endelig udgive værket som sit eget – men er det også moralsk forsvarligt?

Det må Gunnar Knudsen og Chr. Erichsens Forlag sandsynligvis mene, for de har i 1975 udgivet en bog om »Dansk Bondeliv i forrige Århundrede« med 377 illustrationer og meget lidt tekst samt en

bog om »Sejlskibe og Sømænd i forrige Århundrede« med 323 illustrationer og slet ingen tekst. Desuden lover de flere værker under forberedelse, foreløbig et par stykker mere om skibe og sømænd, en bog om Amerika på oldefars og oldemors tid og en anden om jernbaner og sporvogne. Men emnet er sikkert udtømmeligt de første år, for der blev udgivet mange illustrerede værker og tidskrifter, da den billige trykteknik – xylografien – og den større købekraft blandt middelstanden forenedes i 1800-årenes sidste halvdel. Først i udlandet, hvor »Illustrated London News« kom i 1842, derefter i Frankrig og Tyskland og herhjemme for alvor med »Illustreret Tidende« i 1859. Fotografier kendte man godt, men der kunne ikke laves klicheer efter dem, så derfor var træsnittet i sin nyeste form endnu den billigste og hurtigste måde at gengive såvel aktuelle begivenheder som kunst-gengivelser på.

Men disse oplysninger får læseren ikke i Gunnar Knudsens bog. Han fortæller på nogle få linier om xylografien som teknik i forordet, hvor han også får indflettet et par bemærkninger om billedmaterialet – og det er overvejelser, der næppe kan stå for en nærmere vurdering. Bemærkninger om, at »det er de skarpe iagttagelser som datidens malere og tegnere har gjort«, og at billederne er »reportagebilleder, der har fastholdt en bestemt situation lige så pålideligt som nutidens fotografiert«, er mere end tvivlsomme, men skal dog ikke alene lægges Gunnar Knudsen til last. Som genrebillederne har været anvendt selv i videnskabeligt forsvarlige værker, kan andre jo nemt komme til at tro, at billederne har fået det blå stempel.

Men udtrykket »reportagebilleder« må sammen med sætningen om, at »de fleste af billederne i denne bog er skåret om kap med tiden til datidens nyhedsdækning« stå helt og aldeles for forfatterens egen regning. Hvor kan han få sig selv til at skrive sådan noget, når en blot nogenlunde kvik læser på mange af trykkene med lethed kan læse kunstnerens oprindelige datering, som billedskæreren oprigtigt har ladet følge billeder, og som derved afslører, at et billede trykt i 1882 bærer årstallet 1863. Det er et af de

grelle tilfælde, som oftest er der blot nogle få års forskel. I realiteten er der i bogen kun nogle få reportagebilleder fra Ildebrande og stormfloder, formodentlig hentet i Illustreret Tidende, der i øvrigt ikke beskæftigede sig så meget med at hente øjebliksbilleder hjem af bøndernes dagligliv. Nej, de fleste af Knudsens reportagebilleder er hentet i de kulturhistoriske og nationale, topografiske og kulturhistoriske værker, der kom i årene efter C4. En hurtig optælling af trykårene for alle »Bondelivs«-billederne giver nogle fortætninger omkring årstallene: 1881, 1882, 1887, 1888, 1890 og 1893. Anmelderen har hurtigst fået lokaliseret billederne fra 1888, der er hentet i R. Mejborgs Gamle Danske Hjem med dette udgivelsesår. Billederne dateret 1887 og 1893 er jeg næsten sikker på stammer fra det store topografiske værk af Galschiøt: »Danmark i Skildringer og Billeder« i to bind fra 1887 og 93, men det er ikke kontrolleret. Sådant kunne andre sikkert fortsætte med at angive værker, hvorfra billederne er hentet. For de pågældende bøger er ikke helt glemt, som Gunnar Knudsen skriver, der er blot ingen, der bruger bøgerne endnu, der er kommet på den idé, at billederne helt kunne løsrives fra sammenhængen og anbringes i en billedbog uden kildehenvisning.

Hvis Gunnar Knudsen selv tror på, at de billeder, han bringer, er aktuelle i udgivelsesåret, skal man få et par kommentarer til de Dalsgaard-billeder af bønder fra Salling-egnen med trykåret 1887, som han bringer på side 18 og 60 – og som i hvert fald findes tilsvarende i Galschiøts bog fra samme år. Det er Chr. Dalsgaard, som selv kommenterer brugen af billederne i et brev til »Hr. cand. mag. Galschiøt«, dateret Sorø 10. Febr. 1884: »Det er jo nok muligt, at jeg kan have enkelte Dragter, der kunde benyttes til deres Værk, men jeg maa dog gjøre opmærksom paa, at de nu ere en Menneskealder gamle, og at der selv blandt disse findes flere, som endogsaa dengang kun brugtes af faa. Nu bruges disse Dragter ikke mere. Jeg veed altsaa ikke, om de bryder dem om slige. – . . .«

Det gjorde Galschiøt, selv om hans bog ikke var lagt an på en beskrivelse af det

forgangne, og enden på det blev, at Dalsgaard sendte seks tegninger til at vælge imellem. – Der må siges at være langt til Gunnar Knudsens billeder »skåret om kap med tidens nyhedsdækning«.

Der er andre ting i billedbøgerne at tage fat på, bl. a. om det er forsvarligt at forstørre de gamle xylografer med de oprindelig tynde streger. Det tør siges, at billedets karakter forandres væsentligt, når »Majstangen fra Avernakø« blæses op fra 4,5×6,5 cm til 14×19 cm, og heldigere er det ikke, at det lille billede fra Mejborgs bog spejlvendes i farten.

Billedbogens tekst er – som det skrives af forlaget på omslaget – »enkelt og ukunstlet så det er tilgængeligt for enhver«, men om det også er »en særlig nydelse for den erfarne læser, fordi stilen er i pagt med emnet«, må der nok sættes spørgsmålstegn ved. Tekstens indhold er ujævn og bygger på den forhåndenværende viden, der i mange tilfælde ikke er til at få passet sammen med billederne. Det har f. eks. været svært at skaffe gode billeder til kapitlet om aftægtsfolk, hvorfor mere tvivlsomme er kommet med, hvilket i øvrigt efter anmelderens viden er utroligt, for gamle koner og mænd var nemme at få til at sidde model, og det benyttede malerne sig af. Det er da muligt, at der ikke findes så mange xylograferede billeder af den art, men det viser blot, at bogens idé med kun at vise én type billeder er syg, men økonomisk givende, for det er jo billigere at gengive stregtegninger end andre billedformer.

Naturligvis kan der laves en bog over en bestemt type billeder. Det kan Gunnar Knudsen f. eks. se et godt eksempel på i Palle Laurings bog »Fjern og Nær set gennem Illustreret Tidende«, hvor forfatteren populært tager fat på de xylograferede billeder, som var Danmarks daglige billedverden i et halvt århundrede. Gennem træsnittene får vi i Palle Laurings bog mulighed for at se, »hvordan tiden så sig selv – eller helst ville se sig selv«, og det er noget helt andet end at ville bilde læserne ind, at det, man viser, er »reportagebilleder, der har fastholdt en bestemt situation lige så pålideligt som nutidens fotografier«, der i øvrigt heller ikke blot er et udsnit af virkeligheden, hvad bl. a. Luring skriver så fortrinligt

om i omtalte bog, der er udgivet i 1966.

Denne anmeldelse kan ikke løbe fra at være temmelig negativ, og nogle vil måske udtale et »rønnebærrerne er sure«, og det kan der på en måde være noget om. Det ærgrer mig temmelig meget, at vi etnologer, folkelivsforskere og andet studeret godfolk næsten altid lader ikke-fagfolk tjene pengene på vore fagområder. Møjsommeligt vender vi stenene og udgiver resultaterne i bøger og tidsskrift-artikler, hvor det økonomiske udbytte er minimalt, og imens er det andre, der skummer fløden – sjældent af vore arbejder, men som regel af vore forgængeres let forældede resultater, – der også ligger til grund for denne bogs lidt tilfældige tekst.

Efterhånden har vi lært den korte populære form, når vi laver udstillinger; hvornår lærer vi også, når det gælder bogudgivelser for forlagene, at slå af på de videnskabelige krav og forenkle helt der ned, hvor det gør ondt, og så alligevel lave en bog, der er mere velfunderet end den fra lægmanden, som i øvrigt ofte er journalist, fordi han eller hun har lært forenklingens og forkortelsens kunst i dagbladenes tjeneste.

Marianne Zenius.

Brit Berggreen: Sjømann og håndverker
Norsk Sjøfartsmuseums årbog 1972, s. 9
–138.

Den foreliggende artikel er forfatterens specialeopgave ved maglsterkonferens i etnologi. Emnet er seilmagere og seilmageri i Norge, men den tilsyneladende noget upræcise titel viser sig at være dækkende i mere end én forstand, da afhandlingen er udformet som en undervisningsmodel, hvorover adskillige andre håndværkerbiografier kunne udarbejdes.

I nordisk håndværkslitteratur er seilmageriet et forsmømt emne og heller ikke i Gamle Danske Håndværk (1971) er dette håndværk kommet med. I betragtning af publikums stigende interesse for maritime emner er denne forbigående, der også gælder rigger og blokkemager, bemærkelsesværdig, men mon ikke udela-

delsen delvis kan forklares ved erhvervets opspilning: byhåndværkeren contra husflidsseilmageren og seilmageren til søs. I Norden samt i Holland stod seilmageren i sejl-, flag- og kompasmagelavet, og forarbejdningen af de nautiske instrumenter var da forbundet med mere prestigefulde end den mere trivielle udskæring og syning af sejl.

I Norge blev i 1839 seilmageri og kompasmageri to adskilte erhverv, og seilmageren i byen såvel som den sejllende seilmager så sin position vokse ved den liberalisering, der i 1842 tillod befolkningen i bygderne at sejle i langfart, og ved hele den også heraf følgende enorme ekspansion i norsk sejskibssøfart. Det er på denne baggrund, sejskibstidens opblomstring fra 1850'erne, dens nedgang i 1880'erne til dens definitive ophør efter 1. verdenskrig, forfatteren vil skildre den norske seilmager: byhåndværker, kystbo og sømand.

Behandlingen af den ældre periode bygger bl. a. på en gennemgang af folketællingen 1865 og af mønstringslisterne for Horten 1868, tal og navne sat i relation til håndværkets historie samt vækst af befolkning og skibstonnage. Afhandlingen indledes med en gennemgang af traditionstyper, og optegnelser og interviews ligger til grund for en oversigt over arbejdsforhold og over arbejdsprocesserne ved fremstilling af et sejl og de hjælpemidler og redskaber, der var nødvendige hertil. Museer og arkiver i de nordiske søfartsbyer har af seilmagere, kaptajner og skibsbygmestre modtaget pæne samlinger af takkelbøger, sejltægninger og praktiske anvisninger i syning af sejl, samt redskaber som sejlhandsker, præne, fedthorn tillige med seilmagerens bænk og værktøjspose. Her er Brit Bergreens analyse af genstandenes kildeværdi og indbyrdes sammenhæng af stor værdi.

Det er et stort emne med mange aspekter, og man mærker ofte forfatterens beklagelse af ikke at kunne gå mere i dybden, men den velskrevne og indsigtfulde artikel giver os grund til at håbe, at der i tidens fylde vil foreligge en bredere fremstilling af norske seilmageres og norsk seilmageris historie.

Hanne Poulsen.

**Poul H. Moustgaard og Ellen Damgaard:
Garnfiskere**

Organisation og teknologi i et vestjysk konsumfiskeri. Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg 1974. 116 s. Ill. English summary. Kr. 39,50.

Som nr. 3 i museets samtidsundersøgelser er udsendt et studie over Hvide Sande på tangen mellem Vesterhavet og Ringkøbing fjord. Som bebyggelse er fiskerlejet ikke gammelt. Det opstod omkring det sluseanlæg, der blev etableret her i 1931 til regulering af fjordens vandstand, men det imødekom utvivlsomt et behov for en beskyttet plads på kysten, for væksten har været rask med en forøgelse af folketallet på mellem to og tre hundrede personer i hver femårsperiode. I 1972 var indbyggerantallet på 2.400. Er bebyggelsen ny, så er fiskerierhvervet i området langt ældre, og bindingen til området og dets traditioner ligger helt klart i dagen.

De to forfattere registrerer og analyserer nu dette nye samfund og dets struktur dels ved at beskrive de ydre rammer: Havnen, bebyggelsen, klitten o. s. v., dels fangsten med dens redskaber, udstyr og organisation og dens afhængighed af årscyklen. Et konkret indblik i erhvervsformen fås gennem en beskrivelse af en nats fiskeri efter tunger på en af grunden udfør kysten.

Det, der giver fiskeriet ved Hvide Sande dets særpræg, er tungefiskeriet med nedgarn. Det genspejles i bogens titel, og det går som et ledemotiv hen gennem beskrivelsen. Nedgarnet er et traditionelt fangstredskab, og er det da udtryk for et tilbagestående teknisk stade blandt klittens fiskere? I det afsluttende kapitel behandles dette spørgsmål, og forfatterne kan konstatere, at fiskernes fastholden ved denne fiskeriform må tolkes som en moderne tilpasning. Bogens resultat kan derfor få betydning i de overvejelser for og imod opretholdelsen af Vestkystens fiskepladser, som også Alan Hjorth Rasmussen har været engageret i i museets forudgående samtidsundersøgelser: »Kystfiskeri, landingsplads og havn».

Hen igennem beskrivelsen jævnføres forholdene i Hvide Sande med andre danske fiskepladser og med andre beskrivelser af fiskerisamfund, hvorved Hvide

Sandes særpræg bliver ekstra belyst. Bogen er derved blevet en god redegørelse for forholdene i det lille samfund, som yderligere klargøres ved gode illustrationer, planer og diagrammer.

Holger Rasmussen.

Holger Rasmussen:

Kvaseskipper fra Bøjden

Bidrag til den danske kvasefarts historie. Odense 1975. 122 s. Ill. Engelsk resumé. Kr. 46,00.

Dagbøger udgør et værdifuldt kildemateriale, som hidtil er blevet udnyttet i alt for ringe grad. For den etnolog eller historiker, som arbejder med dagligdagens kultur -og socialhistorie, frembyder dagbøger rige muligheder: Man kan her følge et enkelt menneske, en repræsentant for de anonyme masser, i det daglige arbejde dag for dag året rundt, og f. eks. kortlægge hans sociale kontakter.

Med de dagbøger, som Holger Rasmussen har fundet, udgivet og kommenteret, føres man ind i en ret usædvanlig verden. De er ført af skipperen på en fiskekvas, et af de sejlførende fartøjer med dam, som i forrige århundrede holdt København og andre større byer forsynet med fersk fisk. Dagbøgerne er skrevet af Søren Peter Nielsen fra Bøjden på Fyn. Han var yngste søn af en gårdmand, men kom til søs som ung; det ved vi fra den ældste af hans dagbøger, som fortæller om hans rejse i 1858 som kok på en jagt fra Fåborg. 1871 blev han gift og må samtidig være begyndt som selvstændig kvaseskipper. De bøger, som gør det muligt at følge hans virksomhed fra nu af og indtil hans død 1890, er ikke egentlige dagbøger, men redigerede oversigter over rejserne med fiskekvasen, ialt 153 rejser på de 20 år. Til grund ligger nogle daglige notater, som kun er bevaret fra hans sidste leveår.

Oversigterne giver i al deres knaphed et udmærket indtryk af erhvervets særlige vilkår. Kvaseskipperen kom vidt omkring; han hentede sine ladninger ikke blot i sydfynske farvande, men også ved Grenå, Anholt, Frederikshavn, Hirtshals m. v., og han solgte sin fisk i både Norge og Slesvig-Holsten, selvom hovedparten gik

til København. Som sejlskib var kvasen helt afhængig af vind og vejr, og ikke sjældent døde en del af fiskene undervejs. Karakteristisk er de mange små bi-erhverv, som stikkes ind mellem handelsrejserne. Der drives forskellige former for fiskeri, skydes ænder, sejles med andet end fisk, navnlig hvidkål, eller tiden, mens man »venter på tur« ved en fiskeplads, udnyttes f. eks. til at tjene en ekstraskilling ved lossearbejde. Iøvrigt har de sydfynske fiskekvaser et nært samarbejde, som tilsyneladende bliver stadig mere formaliseret.

»Kvaseskipper fra Bøjden« er ikke en ren kildepublikation, men, som undertitlen siger, et »bidrag til dansk kvasefarts historie«. En tredjedel af bogen er en historisk oversigt over kvasehandelen i almindelighed og den sydfynske i særdeleshed. Måske burde bogen også have givet en analyse af Søren Peter Nielsens noter. I den foreliggende form er dette arbejde overladt til læseren selv.

Bjarne Stoklund.

Carsten Bregenhøj: Helligtrekongersløb på Agersø

Socialt, statistisk og strukturelt. With an English summary. Dansk Folkemindesamlings Skrifter 3. Akademisk Forlag, København 1974. 184 s. Ill. 45 kr.

De senere års interesse for lokalsamfundsstudier og for studier, som benytter lokalsamfundet som den naturlige ramme for de fænomener, man vil studere, har også sat sig spor indenfor folkloristikken.

En af de enestående ting ved folkloristen Carsten Bregenhøjs arbejde er netop, at han har taget en tradition – helligtrekongersløbet – op og studeret skikken, sådan som den fejres af et helt lokalsamfund, samt at en del af analysen består i at se skikken i relation til det lokalsamfund, den fungerer i.

Helligtrekongersløbet og nogle skikke af lignende art er i dag kun levende tradition på Agersø og Omø i Storebælt samt på Ærø, Als og Rømø. Enestående for Agersø er imidlertid, at det er det eneste sted, hvor hele lokalsamfundet er involveret i fejringen af skikken på den ene eller den anden måde.

Kort fortalt består den studerede skik i, at en del af øens befolkning – både børn, unge og voksne – klæder sig ud på Helligtrekongersaften den 5. januar. De vandrer rundt enkeltvis eller i grupper og går på besøg i de forskellige huse i Agersøby, øens centrale bebyggelse. De, som ikke klæder sig ud, sidder forventningsfulde hjemme og venter på at modtage »løberne«. Jo flere besøg, desto større prestige. »Løberne« bliver beværtet med slik, kager eller spiritus. De er forklædt til uigenkendelighed og bærer masker for at skjule ansigtet, men under besøget forsøger værtsfolket på forskellig måde at afsløre de besøgendes identitet. I mange hjem har man gæster denne aften. Det kan være agersøboere, som bor udenfor øens centrum, eller det kan være familie og venner, som er flyttet fra Agersø, men som gerne vender tilbage denne aften.

Hvordan kan man nu undersøge en skik som denne, og hvad kan undersøgelsen bruges til?

I indledningsafsnittet, hvor der redegøres for det teoretiske udgangspunkt for arbejdet, skriver forfatteren, at han opfatter skikken som noget alment menneskeligt, samt at »denne undersøgelse som sit endelige mål søger at finde en anden form for lovmæssighed i menneskeligt samspil« (s. 5).

Inspirationen til denne målsætning har forfatteren hentet fra den strukturalistiske antropologi, med Claude Lévi-Strauss som lærefader. Strukturalisterne hævder, at alle mennesker tænker grundlæggende ens, men at de udformer deres tanker forskelligt. Målet for dem er at finde frem til disse almenmenneskelige tankegange eller »strukturer«, som ligger bag de varierende kulturelle former.

Som bogens undertitel angiver, benyttes der tre indfaldsvinkler til studiet af traditionen, den sociale, den statistiske og den strukturelle. Den sociale indfaldsvinkel indebærer, at skikken ses i relation til det samfund, den forekommer i, og bogens andet kapitel er derfor en præsentation af lokalsamfundet.

Agersø har knapt 300 indbyggere. Karakteristisk for øen er bl. a. dens isolation og dens homogene sociale struktur. Tidligere var der en høj grad af indgiftning, og familierelationerne spiller stadig

en meget dominerende rolle i det sociale liv. Erhvervsspecialiseringen er ringe, og i dag er øens mænd især beskæftiget ved landbrug, fiskeri og industriarbejde. Løvrigt har mange af de erhvervsaktive mænd stadig et eller flere bierhverv udover hovederhvervet, og arbejdslivet giver derfor mange kontakthaver mellem beboerne. Flere af de nævnte faktorer er med til at skabe en stærk social kontrol.

Efter præsentationen af det sociale miljø følger der en redegørelse for helligtrekongersløbet indhold og udformning. Dette afsnit danner baggrund for den statistiske analyse af helligtrekongersløbet i årene 1969-71 på både Agersø og nabøen Omø. Til grund for den statistiske bearbejdelse ligger svarene på en spørgeliste, som blev uddelt til samtlige beboere de pågældende år. Spørgsmålene var få og meget kontante. Beboerne er således blevet spurgt, om de selv løb Helligtrekongersaften og til hvem, eller om de var hjemme, havde gæster, hvor mange »løbere« der kom hos dem osv.

De indsamlede data er blevet omhyggeligt bearbejdet, og vi får statistikker over antallet af løbere og gæster de enkelte år samt deres fordeling på køn, alder, erhverv m. m. Det statistiske materiale viser bl. a. interessante forhold omkring de indgiftede kvinders stilling på øen, ligesom man, i kraft af at undersøgelsen strækker sig over tre år, kan ane, at skikken måske er på vej til at blive et anliggende for børn, sådan som det er gået med de fleste andre folkelige festtraditioner.

Det er virkelig forbilledligt, at en tradition bliver så grundigt kortlagt, og der drages af forfatteren en række interessante konklusioner af det foreliggende materiale. Når Bregenhøj derimod går så vidt som til at postulere, at »helligtrekongersløbet indeholder hovednøglen til en forståelse af Agersøs specielle kultur« (s. 49), føler man sig ikke overbevist. Forfatteren skriver således: »Gennem redegørelserne for de agersøske forhold (kap. 2) kan man se visse centrale træk i det agersøske samfunds opbygning. Disse centrale træk skal genfindes i det statistiske materiale om helligtrekongersløbet, altså at vi kan sige, at vi gennem skikken får et aftryk eller spejlbillede af

samfundet, selvom vi KUN havde undersøgt skikken« (s. 49). Det er et ejendommeligt ræsonnement, og efter min mening følger der heller ikke nogen overbevisende argumentation for påstandens holdbarhed.

Som afslutning på det statistiske afsnit konkluderer forfatteren, at spørgsmålet om, hvorfor man løber helligtrekongersløb, nu kan besvares, og han opstiller følgende hypoteser (s. 48):

1. At skikken er en sikkerhedsventil for opsparede aggressioner eller frustrationer.
2. Skikken er en mekanisme for gensidig kontrol og accept.
3. Skikken er en initiation af nye medlemmer.

Der er dog kun tale om hypoteser, og egentlig er de af så generel karakter, at de lige så godt kunne være opstillet ved undersøgelsens start. Der er ikke meget i det refererede materiale, der direkte støtter hypoteserne. En undtagelse er det statistiske materiale, som viser de tilflyttede særlig aktive deltagelse i skikken enten som løbere eller som værtsfolk, og som derfor underbygger tanken om traditionen som initiation (Indvielse) af nye medlemmer.

Udover det indsamlede spørgelistemateriale bygger undersøgelsen bl. a. på forfatterens eget informelle interviewarbejde på Agersø og på de observationer, han har kunnet gøre som udklædt deltager i helligtrekongersløbet. Feltarbejdet kunne imidlertid være brugt meget mere systematisk til indsamling af materiale, der kunne belyse skikken set med beboernes øjne. Det havde været interessant at få noget mere at vide om befolkningens eget syn på helligtrekongersløbet og forklaring af dets eksistens. Ved et grundigere feltarbejde burde hypoteserne om skikken som udløser af aggressioner og formidler af social kontrol også kunne være belagt mere overbevisende.

Når forfatteren netop postulerer, at helligtrekongersløbet er en nøgle til forståelse af lokalsamfundets opbygning, kunne man tænke sig, at spørgelistematerialet også var brugt på en anden måde end den statistiske. Når der for de fleste familier findes oplysninger om, hvem de har besøgt de forskellige år,

burde der være gode muligheder for at lave nogle spændende netværksanalyser, som sammenholdt med feltarbejdsmateriale kunne sige noget om de sociale grupperinger og omgangsformerne på øen.

Det sidste afsnit af undersøgelsen er den komparative og strukturelle del, hvor helligtrekongersløbet ses i relation til et helt kompleks af lignende skikke. Først sættes traditionen ind i en historisk-geografisk sammenhæng med lignende traditioner i det øvrige Danmark, Grønland, på Færøerne og i Skåne.

Det næste skridt i analysen består i, at de vigtigste karakteristika ved helligtrekongersløbet reduceres til nogle grundlæggende komponenter: maskering, besøg, gæsteri eller forsøg på demaskering, traktement. Disse grundlæggende træk kan yderligere forenkles til følgende: skjult identitet/bagvendt adfærd, en gave eller en hilsen, afsløring af identitet/normalisering af adfærd, gengave. Det er fascinerende at følge, hvorledes hele den uoverskuelige mængde af beslægtede, men alligevel tilsyneladende forskelligartede traditioner føres tilbage til denne enkle grundlæggende struktur.

Carsten Brøgenhøjs arbejde er meget spekulativt, og udover det gedigne materiale er der i bogen mange ræsonnementer, som vækker modsigelse. Forfatterens dristighed ved tolkningen af materialet vil jeg dog nærmest regne for en kvalitet. Bogen er spændende at læse, den sætter nye tanker i gang og åbner mange nye perspektiver, samtidig med at den også gentagne gange vækker læserens protester.

Marianne Therkildsen.

Et Hundrede udvalgte Danske Viser.

Danske Folkeviser ved Jørgen Lorenzen med tegninger af Ib Spang Olsen, I-II. G. E. C. Gad, København 1974. 406 + 398 sider. Kr. 391,00 hæftet, kr. 471,50 indb.

Denne folkeudgave af ca. en fjerdedel af alle de middelalderballader, man kender, er først og fremmest en kunstbog – en billedbog – af meget høj karat. Det er tegneren Ib Spang Olsen, der har givet udgaven en sjæl. Han har tolket denne

middelalderpoesi så sensuelt, følsomt og burlesk, at man får lyst til at skære hans tegninger ud og hænge dem op på væggen. Spang Olsen har gjort udgaven til et pragtværk, som man vil kunne glæde sig over til sene tider.

I forhold til Ib Spang Olsens stærkt personlige bidrag til folkeudgaven, må Jørgen Lorenzens nok blegne en smule. Af Lorenzens forord fremgår det iøvrigt, at det i virkeligheden var Anders Bæksted, der skulle have lavet udgaven. Han fik overdraget opgaven af Gads forlag i 1966. Han udvalgte de 100 viser og skrev indledninger til de 4 af dem, og Bækstedes ufuldendte arbejde viser »folkemindeforskerens bestræbelse for at dokumentere sammenhængen mellem både åndelig og materiel kultur hos de mennesker, der i middelalderen digtede viserne, og hos dem, der siden skrev dem ned eller sang dem.« Desværre døde Bæksted i 1968, og Erik Dal, en af udgiverne af Danmarks gamle Folkeviser I–XII (1853–1976), pegede da i 1970 over for Gads forlag på Jørgen Lorenzen, »hvis særlige forudsætning for at gå i gang med opgaven var et universitetsspeciale i 20. århundredes viseredaktioner til almenlæsning. Det var derfor fra begyndelsen klart for alle parter,« skriver Lorenzen, »at værket ikke ville kunne fortsætte efter Anders Bækstedes intentioner.«

Det betyder imidlertid ikke, at Jørgen Lorenzen ikke har løst opgaven perfekt. På en måde fortsætter han helt i Erik Dals stil, sådan som man først og fremmest kender den i hans store arbejde Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (1957). De har begge et suverænt overblik. De kan begge ubesværet hugge sig vej gennem den jungleagtige visetradition og viseforskning, og de er begge fødte æstetikere og litterater. De ved, hvad der er »godt«, og hvad der er »skidt«. Som Lorenzen siger et sted om en optegnelse: det er »den kunstnerisk bedste, mest sluttede, eller mindst havarerede« (side 29). Og dermed basta! Det virker bare ynkeligt, hvis en folklorist uden kvalitetsans ville have foretrukket en anden optegnelse, fordi den hænger mere sammen med den folkelige forestillingsverden.

Delvis inspireret af F. J. Billeskov-Jansen har Lorenzen inddelt de 100 viser i

følgende grupper: Den onde lykke og den gode, Krænkelse og hævn, Brøde og straf, Kæmper og danske helte, Kærligheden og Døden. Han lægger altså hovedvægten på visernes indre handlingsmønster, og det må siges at være bekvemt, fordi man på den måde får ført en række viser sammen, som står langt fra hinanden i de 10 tekstbind af Danmarks gamle Folkeviser. Væsentligere er det nok at se på, hvordan Lorenzen fremlægger de enkelte viser eller rettere visetyper: Han vælger en enkelt opskrift som »repræsentant« for hver type – nogle typer er f. eks. repræsenteret ved nedskrifter i de gamle adelsvisebøger, andre ved traditionsoptegnelser, alt afhængigt af hvor han har kunnet finde den »bedste opskrift«, kunstnerisk set. Tiltalende er løvrigt den måde, han udgiver de enkelte opskrifter på, idet han retoucherer mindst muligt – og vanskelige ord kommenterer han i marginen. Lorenzen er ikke for ingenting specialist i udgaver til almenlæsning.

De enkelte viser kommenteres – de fleste ret så kort: man får noget at vide om udbredelsen og om forskningen. At Lorenzen undertiden selv stikker hovedet frem og bidrager med en mere selvstændig tolkning hører til sjældenhederne.

Lorenzen har skrevet en større efterskrift, som han kalder Folkevisen og andre folkeviser – en ganske fiffig titel i betragtning af de store terminologiske problemer, der findes: når litteraturer taler om folkeviser, mener de nemlig middelalderballader – og når Lorenzen taler om viser mener han som regel også middelalderballader. Værre bliver det, når han kalder middelalderballaderne for DGF-viser, altså efter Danmarks gamle Folkeviser! Men hans efterskrift er en yderst informativ og velskrevet exposé, som uden tvivl er den bedste man har i dag. Nævnes bør også hans meget udførlige, kommenterede litteraturliste.

For ligesom at have et folkeligt – for ikke at sige folkloristisk – alibi, har han mellem efterskriften og litteraturlisten optrykt 5 skæmteviser, som jo er nært beslægtede med middelalderballaderne, men som ikke er med i Danmarks gamle Folkeviser, og 3 af de såkaldte Efterklangs-

viser – de regnes for en »efterklang« af middelalderballaderne. Det eneste han ved at fortælle om disse viser er, at de er optegnet af eller indsendt til Evald Tang Kristensen – bortset fra den ene, der er fra et skillingstryk fra 1664.

Alt i alt er udgaven perfekt gjort. Kun på ét punkt svigter Lorenzen totalt: han har ikke gengivet en eneste melodi. Det er helt ubegribeligt, at man i vore dage kan lave en folkeudgave af de danske middelalderballader uden melodier. Vel kender man dem ikke i alle tilfælde, men dér hvor de kendes, burde han have bragt dem.

lørn Plø.

Steffen Mossin: Folkeviser

Et led i en historisk rekonstruktion af en kulturarv. (= Pædagogiske arbejdsmapper nr. 2). GMT, 9293 Kongerslev 1974. 60 sider. Kr. 20,00.

Steffen Mossin har sat sig et stort mål: han vil analysere middelalderballadernes »sammenfletning med den samfundsmæssige sammenhæng, hvori de produceres og konsumeres«. Han ved godt, at han ikke kan nå dette mål i en enkelt pædagogisk arbejdsmappe, men direkte skuffende er det at læse, at den arbejdsform, han har valgt – den tekstanalytiske – er udtryk for en »gåen på akkord: »Når jeg har valgt at nærme mig viserne énsidigt tekstanalytisk, gør jeg det, fordi det tekstanalytiske arbejde er den almindelige arbejds- og kommunikationsform i faget Dansk; men jeg gør det ikke uden her og undervejs at gøre opmærksom på det mangelfulde i denne arbejdsform.« Mossin ved altså udmærket, hvad han ville have gjort, hvis det nu engang ikke var dansk-lærerne, han skrev for. Det forekommer mig at være lidt af en nedvurdering af pædagogerne, som netop i så høj grad har brug for at blive gjort opmærksom på nye arbejdsformer, når de skal nærme sig middelalderballaderne i deres undervisning.

Mossin skulle ellers have alle muligheder for at tilføre viseforskningen noget nyt. Det afslører hans samlede indledning til tekstanalyserne. Den udgør en fjerdedel af selve bogen. Heri siger han en

masse væsentlige ting om middelalderballadernes overlevering. bl. a. dette: »folkeviserne er middelalderdigtning, der kun er tilgængelig i litterære former, en række kulturpolitiske handlinger har givet dem op gennem historien«, »[udgaven] Danmarks gamle Folkeviser som kulturpolitisk handling er et litterært del-medie i og for borgerskabets selvforståelse« o. lign. markante statements, der tillige røber en klart formuleret, politisk holdning. Han understreger også i sin indledning – på god folkløstisk vis – at visevarianterne »er et dømentl af reproduktion: visen produceres sammenvokset med den situation og de personer, der udgør forbruget af den, og tager form efter dette forbrug. Men.« tilføjer han, »er forholdet mellem de enkelte varianter karakteristisk ved forskelle i brugen af visen, så er det centrale dog, at det er den samme vise, der gentages.« Viserne gentages, så længe de har en sandhedsværdi for sangerne, som Thorkild Knudsen har påpeget, og Mossin siger: »At visen gentages så længe, den er sand, betyder konkret HVOR den er sand. Dette forklarer delvist et af folkeviseforskningens problemer, at viserne har en produktionsstid på ca. 300 år.«

Mossin har således folkløstens – traditionsforskerens – grundsyn og grundviden i sig, men af hensyn til dansklærerne kaster han sig altså alligevel ud i en række – næsten – rene tekstanalyser.

Han har valgt 4 ridderviser, der har slægten og ikke mindst slægtshævnen som hovedtema, og 2 trylleviser, hvor brylluppet spiller en afgørende rolle. Da »brylluppet er den sociale handling, hvor slægten fornyer sig ...«, er der således et vist temafællesskab mellem alle 6 viser. Mossins sigte er det nu at »undersøge relationen mellem de to typer [riddervisen og tryllevisen], for dermed at bestemme spørgsmålet om realisme versus ikke-realisme i den middelalderlige viseproduktion«. Det må siges at være et beskedent, omend principielt væsentligt del-mål set i forhold til hans store vision.

Minutløst gennemgår han så de 6 viser – hver vise analyseres for sig – og de bliver endevendt – bl. a. med inddragelse af retshistoriske kilder – og vurderet ud fra hvad de kan sige om slægtens poli-

tiske betydning i middelalderen, hvor man har haft »en samfundstype med afgørende identitet mellem slægt og samfund: Slægten er i den partikulariserede samfundsstruktur selve (lokal-)samfundet«.

Mossin analyserer altså visernes udsagn om slægten, og han prøver på den måde at »rekonstruere betingelserne for visernes oprindelige, middelalderlige dimension«. Og i en direkte sammenligning mellem riddervisen og tryllevisen dokumenterer han, hvordan man med held kan betragte disse to visetyper virkelighedsbillede under ét: tryllevisens virkelighedsbillede består nok af 2 rum, hvoraf det ene er det ukendte = naturen, men det andet rum, det kendte = slægten og slægtens udfoldelse, har det fælles med riddervisen, der kun har dette ene rum. Det er en tænksom måde at udtrykke det på.

Det er ikke stedet her at sætte Mossins arbejde ind i en større forskningshistorisk sammenhæng, selvom det kunne være fristende – afstanden mellem de ældre forskeres kulturhistoriske visestudier og Mossins socialhistoriske er i grunden ikke så stor, som man forestiller sig. Man må blot glæde sig over, at Mossin er en teoretisk begavelse, der alvorligt søger at godtgøre, at middelalderballaderne kan bruges som kilder til et studium af vor politiske historie. Dog må man ønske sig, at han i fremtidige arbejder bestræber sig for at udtrykke sig lidt mindre kringlet, end han har gjort det i dette debut-arbejde. Ikke mindst en teoretiker som Steffen Mossin må da af hele sit hjerte ønske, at hans teorier kommer ud og bliver læst af andre end den snævre inderkreds.

lørn Piø.

P. Poulsen: Fra visebøger og almuestuer
 Ändelige viser sunget i Norden. Lohses forlag. Fredericia 1975. 156 sider. III. Noder. Kr. 29,50.

Langt det meste af den ändelige sang i Norden er udsprunget af de store vækkelser, der kendes fra begyndelsen af det 18. århundrede og til begyndelsen af vort eget. Denne sang, der har »tanker, der er præget af det kristne budskab uden

smålig hensyntagen til fra hvilket kirkesamfund, den kommer«, har sang- og salmehistorikeren, pastor P. Poulsen gransket igennem mange år. Et af resultaterne af hans efterforskninger er denne bog, hvor han øser af sin meget store viden om disse sange og deres historie. Han prøver dog også mere generelt at »kortlægge vejene, de mange sange fulgte«. Han erkender, det er vanskeligt, fordi de som oftest er gået fra mund til mund, »men et par hovedveje, de fulgte, tegner sig dog så temmelig klart. Den ene gik fra Sverige over Bornholm til det øvrige Danmark; den anden fører dels fra England, dels fra Sverige til Norge, og derfra over Skagerrak til de forskellige fiskerbyer på den jyske vestkyst, især Harbøre.«

Hovedparten af Poulsens bog er en gennemgang af de enkelte åndelige sange og deres »vandring« rundt i Norden. Adskillige får man hele historien om, men endnu flere nævnes blot i forbi-farten. Bogen er fyldt til bristepunktet med informationer.

Sangene har han inddelt i en række hovedgrupper: Skillingsvisetypen (f. eks. visen om Hellig Mads i dansesalen), Viser om moderkærlighed (f. eks. I den lille, stille stue sidder moder så forladt), Den allegoriske vise (f. eks. En kokosnød på havet flød), Fortællende viser (f. eks. Jeg så en liden pilgrim på vej til Sions stad), Kommunikationsviser (f. eks. På fribillet jeg rejser på banen tryk og glad), Nyere viser (f. eks. Giv mig en blomst, mens jeg lever). Her til kommer et afsnit om de ældste Bibelske viser, der går tilbage til det 16. og 17. århundrede (f. eks. Stat op, sankte Simeon og flere Petter Dass-viser) og om Brorsonsangen. Til alt held er der et meget udførligt register – det er på 96 førstelinjer. Yderligere er der et personregister, der indeholder 141 navne på bl. a. forfattere og komponister. De to registre er med til at gøre den ellers nok lidt uoverskuelige bog til en særdeles anvendelig håndbog.

Bogen er løvrigt fuld af litteraturhenvisninger. Bl. a. henviser Poulsen flere gange til sine to nærmeste nordiske kolleger: den svenske pastor Oscar Lövgren, der har udgivet *Våra Psalm- och Sångdiktare*, I-III (1935–39) og *Psalm- och*

Sångleksikon (1964), og den norske skolebestyrer Lars Aanestad, der har udgivet leksikonnet *Kristen Sang og Musikk*, I-II 1963–65).

Det er godt, at vi herhjemme har P. Poulsen. Med den allerstørste ildhu samler han sit materiale, ikke blot fra trykte kilder, men også fra den mundtlige overlevering: i bogen gengiver han f. eks. 9 melodier til Petter Dass-viser, han selv har optaget på bånd blandt »de stærke jyder« i Øster Snede sogn.

Iørn Piø.

Bernhardt Jensen: Livet i Århus i gamle viser

Digt og kendsgerninger om store og små begivenheder. Udg. af Århus byhistoriske udvalg. Universitetsforlaget i Århus 1975. 148 sider. Ill. Noder. Kr. 75,00.

Bernhardt Jensen er lokalhistoriker med Århus som speciale, og han har et ganske særligt talent for at opsnuse alt, hvad der kan bidrage til at give et billede af sin hjembys folkekultur. Han er blevet Århus bys folkelivsforsker. Både som byens socialdemokratiske borgmester i mange år og som folkelivsforsker står der respekt om det, han har udrettet for sin by. Selv understreger han i sin nye bog, at det ikke er en videnskabelig behandling, men når man systematisk gennemtrawler et emne, og når man får en masse ny viden i nettet, så bliver udbyttet til noget, der i al fald ligner videnskab. Ret beset er det dog ligegyldigt, hvad man kalder det, man har gjort. Det er på sine gerninger, man skal dømmes.

Bernhardt Jensen har denne gang valgt 44 viser fra 1659 til 1959, som har det tilfælles, at de alle handler om »store og små, alvorlige såvel som muntre hændelser i købstaden og dens omegn«. Da det – stort set – er viser folk virkelig har sunget, er der tale om, at man gennem dem får en række ganske gode kig ind i, hvad der har optaget folk, og udvalget giver »et billede af byens brogede liv i svundne århundreder og årtier. Vi konfronteres her i glimt med større begivenheder, som måtte engagere befolkningen: krig, mord og brande f. eks. – og med

små episoder, som kaldte på smilet og latteren, og vi møder træk af dagligliv og fest: markeder, skovture og forlystelser.»

Bernhardt Jensen fremlægger ikke blot viserne. Han analyserer også baggrunden for dem, og disse analyser, der er formet af en rutineret fortæller, er fulde af facts, han har hentet i samtidens aviser, i retsprotokoller, kommunale arkiver m. m. Og de er illustreret med en række gamle fotografier, tegninger og kort, som i høj grad bidrager til at øge bogens værdi som dokumentarisk kilde. Værd at bemærke er det, at han også bringer notice til de fleste af viserne.

Hensigten med bogen er at fortælle byens borgere en række kapitler af deres egen folkelige kulturhistorie, men når man gør det så grundigt og så godt, som Bernhardt Jensen har gjort det, bliver bogen også af interesse for andre end folk i Århus og omegn. Man kan hæfte sig ved mange ting i den rigt facetterede fremstilling, der jo trods alt består af 44 ret så forskelligartede kapitler samt en fyldig indledning. Mere principielt har jeg bidt mærke i, hvad man i grunden får at vide om viseproduktionen i de 300 år. Vel er materialet begribeligtvis ikke repræsentativt for perioden. Overhovedet ikke, men interessant er det at se, hvordan alle viser før 1899 er trykt i København, og fra 1875–1902 er det udelukkende Julius Strandberg-tryk (Jul. Str. døde i 1903). I 1899 dukker en række forskellige lokale viseforfattere op, men de bliver i 1909 på det nærmeste udkonkurreret af typograf P. Thorsen, den »lokale Strandberg«, som fra 1909–1919 specialiserede sig i mere humoristiske viser. Behovet for mordviser o. lign., som var stort i Strandbergs periode, blev i Thorsens tid dækket af den begyndende sensationspresse. Derfor skrev han viser, der snarere mindede om de lokale revueviser, der begyndte at dukke op i 1910. I begyndelsen klarede Thorsen konkurrencen – han skrev også selv til en enkelt revue – men hans sidste skillingsstrykviser er fra 1919. Siden da dominerede revueviserne, som man kunne købe i små sanghæfter.

Således læst bliver Bernhardt Jensens bog også en bidrag til skillingsvisens og revuevisens historie.

Iørn Piø.

Rim og remser – for små og store.

Samlet af Erik Kaas Nielsen. Politikens Forlag, København 1974. Kr. 27,75.

Erik Kaas Nielsen er lærer og kender – om jeg så må sige – børnenes omgangsformer og leg indefra gennem sit daglige arbejde på skolen. Han har indsamlet stof igennem de sidste 15–20 år og har publiceret en del om emnet. Det er altså virkelig en specialist, der står bag Politikens nye håndbog »Rim og remser«.

Kaas Nielsen fremhæver i sin efterskrift det forunderlige i, at netop pædagoger og psykologer har skænket børns traditioner så lidt opmærksomhed. Børnene har på mange måder – siger han – i modsætning til de voksne fornyet den folkelige tradition, nu er det biler, flyvere og Walt Disney-figurer, der nævnes.

Hovedparten af bogen er en tekstsamling opdelt efter indhold: hjemmet, naturen, skoleliv samt leg, sjov og drillerier. Hver gruppe har sine underafdelinger f. eks. drillende svar, blomster, poesi og efterlysninger. Bagest findes et alfabetisk register, men ligesom andre bøger, der indeholder en stærkt varieret folkedigtning, er den svær at slå op i. Det er ikke så meget udgivers fejl, men noget der ligger i selve genren og også gælder for f. eks. gåder, vittigheder og anekdoter, ordsprog og talemåder.

»Rim og remser« kan bruges af børn og voksne, som vil forny deres repertoire, men der er mange andre muligheder. Bedst havde det naturligvis været, hvis den enkelte tekst var blevet kommenteret noget nærmere. Det kunne have været gjort ret enkelt ved en henvisning til litteraturen, der findes sidst i bogen, eller ved angivelse af optegnelsesår for de utrykte remseres vedkommende. Det ville også have været rart at vide lidt mere om brugerne. Kaas Nielsen fremhæver netop i efterskriften, hvor forskellige de rim og remser er, der bruges af voksne til børn, og så de der bruges blandt børnene selv. Men i tekstafsnittet er det ikke altid let at afgøre, hvilken type der er tale om. Trods alt er det muligt at læse meget om børns verden før og nu ud af teksterne og noterne, hvad børnene synes om og er bange for, hvad der er sjovt, og hvad

man kan gøre grin med. Inden for de traditionelle rammer bliver der fortalt mange kulturhistorier.

Kaas Nielsen har vel næppe ret i, at den mundtlige voksentradition er ved at stagnere i sit indhold, meget tyder på, at den blot har fundet nye former at udtrykke sig under. Men fantasi og digterisk fabuleringen har altid været et særkende for børneremserne, og den tradition er det lykkedes Kaas Nielsen at levendegøre.

En mangel ved bogen er det dog nok, at den netop bliver så lys og venlig. Børns traditioner er også grovkornede, barske og uhyggelige. Set ud fra en folkloristisk synsvinkel har det obskøne givetvis samme betydning som andre emnegrupper, men også for en pædagog er det vel nok værd at lægge mærke til børnenes særlige interesse for de områder, der hører voksenverdensens tabuområder til. Har legen med det uartige og grufulde en normaliserende funktion?

Med Kaas Nielsens nye bog har vi fået et herligt opslagsværk inspirerende fyldt med levende folkeminder både fra gammel tid og idag. Den supplerer Erik Kaas Nielsens bog »Det lille Folk« fra 1965, som mærkelig nok er udeladt i den ellers udmærkede oversigt over kilder.

Birgitte Rørbye.

Morten Levy: Den stærke slått

Om magisk musik fra sagatiden og dens genklang hos norske spillemænd. *Wormianum* 1974. 154 s. Ill. Noder. Kr. 44,00.

Kan det tænkes, at et stykke musik, som vi endnu i dag kan høre i Setesdalen i Norge, faktisk er det samme, der berettes om i en Islandsk saga fra begyndelsen af 1300-tallet, og at det også er det samme musikstykke, man finder i en hymne fra Orkneyøerne nedskrevet ca. 1280? Dette er emnet for Morten Levys bog, »Den stærke slått«.

Bogen er fængslende læsning, ja den er spændende som en god kriminalroman. Man rives med af forfatterens begejstring, og det kan være svært at lægge den fra sig, før den er læst til ende. Den musikalske analyse er samlet i et appen-

dix. Den er ikke gjort absolut nødvendig for forståelsen af fremstillingen som helhed, så bogen henvender sig også i høj grad til kulturhistorisk interesserede udenfor de musikkyndiges rækker.

I et bredt og veltilrettelagt forløb bliver vi præsenteret for sagens akter. Der foreligger ingen klare beviser, men en række ting fremlægges og sammenstilles som indicier, og ved slutningen opsummerer Morten Levy sin vision af, hvordan det altsammen er gået til.

Hele sagen bygger på 5 hovedkendsgerninger:

1. I Setesdal i Norge findes en særlig gruppe hardingfelemelodier, »de gorrløse slåtter«. (Navnet hentyder til, at de spilles med en nedstemning af hardingfelens dybeste streng, der derved bliver »gorrlaus« = særdeles slap). Denne slåttegruppe skiller sig i sin tonale opbygning klart ud fra den øvrige hardingfelemusik. Dens struktur, der hænger snævert sammen med omstemningen, er særegen, kompliceret og tilsyneladende ubegribelig. Den lader sig ikke forklare ved anden norsk eller udenlandsk folkemusik, så lidt som ved kunstmusikalske former, men må beskrives som sit eget univers med sine egne love.

Undertiden kaldes de gorrlause slåtter også: »de ramme slåtter« (= de stærke, de kraftfulde slåtter), hvilket hentyder til, at de anses for at eje magiske egenskaber, således at de besætter den spillende og bringer ham i ekstase, så violinen må vristes ham af hænderne eller strengene klippes over, før den kan bringes til standsning.

Disse gorrlause slåtter kan følges tilbage i 1800-tallet.

2. I Bosasaga, der menes skrevet på Island i begyndelsen af 1300-tallet, findes en beretning om Boses harpespil for kong Godmund.

Som forberedelse til et bruderoptræder Bose forklædt som kongens harpespiller og spiller ved brylluppet, så han berømmes af gæsterne. Ved de ceremonielle skåler anvender han musik med stadigt mere magisk kraft, hvorved de mærkeligste ting sker i hallen: alt kommer i bevægelse, intet kan holde sig stille.

Ved den sidste skål griber Bose en særlig streng på harpen (så han får en

ekstradyb tone?) og spiller Rammaslagr, der får alle til at kaste sig stadigt vildere ud i dansen, helt fra sans og samling.

3. Omkring år 1200 fortæller Saxo om Erik Ejegod, at han under et åbent taffel i den grad bringes i ekstase ved magisk strengeleg, at han dræber 4 af sine mænd.

Denne episode gengiver Arild Huidtfeld 1603 i »Danmarcks Rigis Krønike« og tilføjer i marginen det ene ord: »rammeslag«.

4. I Uppsala ligger et håndskrift, hvori der findes en melodi, kendt som Magnushymnen. Håndskriften som sådan kan følges tilbage til en ejer i Tyskland i slutningen af 1400-tallet, men de fleste skriftstykker kan dateres til tiden omkring 1280.

Indenfor musikforskningen er denne 2-stemmige melodi, der omfatter en enkelt strofe med 10 korte linier, berømt som et af de ældste kendte eksempler på flerstemmighed i Nordeuropa.

Hymnen er en lovprisning af Magnus Erlendsson, Orkneyøernes helgen, der blev dræbt 1115.

5. I 1136 fik Ragnvald Jarl herredømmet over Orkneyøerne og lod Magnuskatedralen opføre. Det var lige efter, at Magnus var blevet ophøjet til helgen.

Denne Ragnvald hed før jarleudnævnelseren Kale Kolsson og var født i Agder i Setesdal. Foruden at være jarl var han også smed og harpespiller, samt en af 1100-tallets mest fremtrædende skjalde (han er bl. a. forfatter til Hattalykill).

Det er disse 5 kendsgerninger, som Morten Levy søger at sandsynliggøre har en sammenhæng. Forbindelsen imellem dem er af vidt forskellig karakter, men de skal gensidigt underbygge og sandsynliggøre hinanden.

De gorrlause slætter, rammaslagr og rammeslag sammenstilles på grund af navnefællelskabet og de forestillinger, der er knyttet til musikken, samt (for de to førstes vedkommende) trækker med omstemningen.

Med Magnushymnen sammenstilles slätterne ud fra ligheder i den tonale struktur og dens uforklarlighed i andre musikalske sammenhænge.

Ragnvald foreslås som komponist til Magnushymnen på grund af hans tilknytning til Magnus, og fordi han er skjald.

Endelig sammenknyttes Ragnvald med rammaslagr, fordi han udover at være skjald også er harpespiller.

I en række afsnit søger Morten Levy yderligere at vise, at det er muligt eller i hvert fald ikke helt kan udelukkes, at et musikstykke med en sådan melodisk bygning og struktur som rammaslagr har kunnet være i kontinuerlig brug i perioden fra 1300 og frem, til man hører om rammeslätten i 1800-tallet, og at denne struktur har kunnet klare sig strukturelt uændret gennem en udskiftning af harpen med hardingfelen, evt. med en folkelig feleform eller med strygeharpe som et indskudt mellemlid. (Da omstemningen skal være en del af den overførte tradition, afvises muligheden for, at musikken har overlevet som tral eller som mundgige (jødeharpe) musik).

Det billede af forløbet, som Morten Levy når frem til, er da, at der før 1100 i Setesdal (og måske også andre steder) findes en musikform med en særlig tonal struktur, og som menes at besidde magiske egenskaber.

Ragnvald bruger i 1136 denne musikform, som han er vokset op med, som et politisk kampmiddel, da han i forbindelse med sin erobring af Orkneyøerne får Magnus helgenkåret og bygger en katedral til hans ære.

Omkring 1300 glider så noget af det sagnstof, der findes omkring »rammaslagr«s magiske kraft, ind i en større helhed, da Bosasaga nedskrives på Island.

I de følgende mere end 500 år finder vi kun musikken og de magiske forestillinger nævnt én gang, nemlig hos Arild Huidtfeld i 1603, men den lever videre i Syd- og Vestnorge spillet på harpe, fele eller strygeharpe. Sidst i 1800-tallet overføres den fra violin til hardingfele, og vi har herefter igen beretninger om »vikingemusikken« og dens magiske kraft.

Morten Levys fortælle måde er som sagt særdeles medrivende, men får man viklet sig ud af det blomstrende og begejstrede sprog, slipper man dog ikke udenom at konstatere, at hans beretning har måttet indordne sig under de betingelser, der gælder for alle, der vil arbejde med problemer inden for middelalderens eller vikingetidens folkemusik i Norden: Da kilderne er så få, spredte og tilfældige,

kommer hypoteserne til at bygge på et uhyggeligt spinkelt grundlag.

Af pladshensyn vil jeg nøjes med at belyse dette på et enkelt punkt:

Når Morten Levy når til det resultat, at Magnushymnen er et eksempel på en melodil i gorrlaus tonalitet, så bygger han det delvis på, at tidligere forsøg på at forklare hymnens musikalske struktur ikke er lykkedes overbevisende. Det har ikke givet mening at beskrive den ud fra den gregorianske musikteori, og en svensk forskers forsøg på at forklare den som almindelig nordisk folkemusik synes heller ikke at holde stik. Morten Levy viser så, at der er en række ligheder i den tonale struktur mellem den og de gorrlause slåtter.

Heroverfor kan der i hvert fald rejses 3 betæneligheder:

1. Der kan udmærket i 11–1200-tallet i Skotland, England, Island eller det øvrige Norden have eksisteret en musik med en struktur, der var forskellig fra de gorrlause slåtter, og som Magnushymnen utvungent lod sig sammenstille med, uden at vi i dag har bevaret vidnesbyrd herom.

2. Grundige musiketnologiske undersøgelser og beskrivelser af nordeuropæisk folkemusik, hvor forskerne har frigjort sig fra den kunstmusikalske terminologi og hele betragtningsmåde, er så spredte, at det langt fra kan udelukkes, at der også i vore dage findes »ikke-gorrlause« musikalske former, der lige så enkelt lader sig sammenstille med Magnushymnen.

3. Det er meget betænkeligt at lægge noget væsentligt i en musikalsk sammenligning på grundlag af en enkelt isoleret melodil – risikoen for, at de fundne ligheder er tilfældige, er alt for store.

Men netop forfatterens indstilling til det tilfældiges rolle er nok bogens største svaghed. Man får en anelse om, at det tilfældige sammentræf slet ikke accepteres. Når han for alvor giver sig til at forklare, hvorfor hans meddeler traller sin slåt i akkurat den samme tonehøjde, som Magnushymnen for mere end 650 år siden er nedskrevet i, så svækker han sin argumentations overbevisningskraft i det hele taget.

Jeg håber ikke, at disse indvendinger får nogen til at afholde sig fra at læse

bogen. Læseren bør blot – efter at have ladet sig henrive – læse bogen én gang til, og så selv tage stilling.

Morten Levys bog er en stor og inspirerende vision, der sætter hele vor nutidige folkemusik i relief i den store historiske sammenhæng, og det er en gavnlig, ja helt nødvendig ting for folkemusikforskningen, at vi til stadighed konfronteres med den tanke, at selvom vi ikke kender vikingetidens musik, og næppe nogensinde kan komme til at kende den, så har vore forfædre helt tilbage til forhistorisk tid kendt en musik af kompliceret opbygning og med en mangfoldighed i former, og de har brugt den til en mængde ting i deres daglige liv.

Svend Nielsen.

Sagn fra Als og Sundeved

Udgivet af Alsingergildet. Andreas Clausens boghandel. Sønderborg 1975. 119 sider. Ill. Kr. 29,85.

Det er en aldeles uimodståelig bog, Alsingergildet har udgivet. Den burde læses af alle dansklærere i folkeskolen, for der er perspektiv i det projekt 6.b i Hørup skole har gennemført. Sammen med deres dansklærerinde blev de enige om at genfortælle en række af de sagn, der findes i J. Rabens samling fra 1920 af sagn og historier fra Als og Sundeved. Lærerinden Birgit Christensen har i en pressemeddelelse gjort rede for, hvordan de gik frem:

»1. Jeg læste et sagn højt for børnene. 2. Vi talte så lidt om, hvordan vi kunne gøre det lidt bredere og mere spændende uden at ændre sagnets kerne. 3. Sagnet blev læst højt endnu en gang. 4. Så var der fuldkommen ro i et kvarter, mens alle skrev. 5. Så slæbte jeg alle 21 stيلهæfter med hjem. Imens jeg læste dem, satte jeg røde mærker ved de bedste sætninger og sjove indfald. 6. Til sidst gjorde jeg noget umuligt: Lagde alle bøgerne på et bord og lod øjnene glide hen over alle 21 udgaver af det samme sagn. De røde mærker hjalp mig med at fastholde de bedste ting. På den måde strikkede jeg det hele sammen i én historie! Det var svært. Et kort sagn tog mig flere timer.

7. Næste dag læste jeg det fælles produkt for klassen. Her kom som regel flere ting, som man var uenig med mig i – vi forhandlede os til rette og ændrede ofte noget.»

Da de var færdige med alle 50 sagn, begyndte børnene at tegne til – og tegningerne er præcis så ulmodstællige som de genfortalte sagn.

For en folklorist er det spændende at se, hvordan et gammelt traditionsstof kan gøres levende og nærværende. Børnene har simpelthen kunnet lide sagnene som go'ø historier, og så har de broderet videre på dem, da de hørte dem blive fortalt af lærerinden. At hun har måttet redigere det hele sammen er klart nok. Selv det bedste kollektiv kan ikke fungere uden en leder.

Det er et projekt, der er blottet for krampagtig nostalgi, men præget af en ægte og smiltende fortælleglæde. Jeg sender hermed en hilsen til 6.b – nu formentlig 8.b – i Hørup skole.

lørn Plø.

Kolbjørn Aune: Segn – tru – skrøne

NI artiklar om folkeminne. Illustreret av Chrís. Johansen. Utgitt av Kraftfórnytt I 1975. I/S Kløvermøllens Felleskontor, Fjordgaten 3, N-7001 Trondheim. 62 sider. No. kr. 30,00.

Det er en let, lille bog. En hurtigt læst oversigt over studiet af norsk folkedigtning og folketro, som i elskværdige vendinger også inddrager dansk og svensk forskning. Trods lethed og den muntre fortællende stil får man dog ikke så lidt at vide: man får en masse prøver på norske folkeminder, man får ialfald lidt begreb om, hvordan folkloristerne arbejder, og man får undervejs henvisninger til den nyeste faglitteratur om folkeminder.

Tegneren har været i samme gode humør som forfatteren var i, da han tilberedte denne aperitif.

lørn Plø.

Sven Tito Achen: Symboler omkring os

G. E. C. Gad, København 1975. 224 s. III. Kr. 49,45.

Den foreliggende lille bog om symboler, som man kan støde på i den danske

hverdag, har tidligere i alt væsentligt været trykt i dagbladet Politiken, og det sætter sit præg på udformningen. Det er kulturhistorie, mere end en opslagsbog. Forfatteren siger selv, at næppe noget af bogens symboler er behandlet udtømmende. For brugeren af bogen er det et savn, at der ikke er litteraturhenvisninger. Her må man søge til samme forfatters Bibliografi over heraldisk litteratur i Danmark (1971 sm. m. Ole Rostock), hvor der også findes værker om symboler. Et andet savn er et stikordsregister, selv om indholdets opdeling på grupper som farverne, planteriget, fabeldyr, figurer o. s. v. i nogen grad bøder herpå.

Til indledning fastslår forfatteren, hvad der skal forstås ved et symbol: en figur eller et billede, som forestiller én ting, men betyder noget andet. Det illustreres måske bedst ved signalhornet som symbol for postvæsenet. Man skal kende det danske postvæsens historie for at vide forbindelsen mellem signalhorn og posttjeneste. Men det gør intet til sagen. Et posthorn står for postvæsen, og derfor går Achen imod det forsøg, der for nylig er gjort for at »poppe« symbolet op, så det også kunne anskueliggøre nyere 'former for telekommunikation'. Men skal et symbol være aktuelt, skal det hele tiden ændres. »Og det bør det netop ikke! Et symbol eller et etatsmærke er ikke beregnet for ræsonnementet. Det er beregnet for øjet.«

Dette er et af eksemplerne på, hvad der kan hentes i bogen. Der vil være meget andet, som vil interessere, og som vil udvide forståelsen af verden omkring os. Vil man imidlertid fordybe sig i symbolverdenen, må man nok gå til andre værker som Frithiof Dahlbys Symboler og tegn i den kristne kunst (J. Fr. Clausens Forlag, Kbh. 1967) eller Carl G. Ljungmans Symboler. Västerländska Ideogram (Fria Akademiens förlag, Oderup uden år). Begge de nævnte bøger har stikordsregistre, den sidste desuden litteraturfortegnelse.

Ialt behandler Achen ca. 60 symboler, og det siger sig selv, at der er langt flere også i den danske hverdag, og endnu flere, selv om man som han i alt væsentligt begrænser sig til den europæiske kulturkreds. Blandt figurerne savnes så-

ledes pentagrammet («marekorset») og hagekorset. I alt væsentligt er der intet at anholde i teksten. Det er vel en lapsus, når såvel blåt som hvidt fremhæves som fransk kongefarve, eller også savnes der en nærmere forklaring. Under omtalen af den danske forkærlighed for hjertesymbolet («forstærket af rigsvåbenets hjertes») ville det vel være af interesse at påpege, at hjertesne her oprindeligt var åkandeblade. Og jeg tror ikke på nissens »røde frihedshue«. Den er – som forfatteren også siger – »blot hvad almuen i gamle dage havde på«. Og den almue var ingenlunde frl. – Men det er blot små skønhedsfejl.

Holger Rasmussen.

Steffen Linvald: Gadens Cirkus

Et tidsbillede fra forrige århundrede. Her-
novs forlag, København 1975. 87 s. Ill.
Kr. 59,75.

Til glæde for de mange, der interesserer sig for det gamle København, foreligger der nu en fornøjelig skildring af forrige århundredes gadehandel. Gadehandelen omfatter her hele det fascinerende handelsliv, der udfoldede sig på byens gader og torve, hvilket vil sige størstedelen af den daglige handel med fødevarer og andre almindelige forbrugsgoder.

Det kan undre, at dette handelsliv, der i høj grad må betragtes som et væsentligt led i byens eksistens, aldrig har været taget særlig alvorligt. Ganske vist omtales gadehandel i en stor del af litteraturen om København, men som regel kun i overfladiske glimt eller som et krydderi på skildringen. En væsentlig årsag hertil er nok, at gadehandel altid har været omgærdet af en vis munterhed og uhøjtidelighed, der ikke har opfordret til mere seriøse studier.

I »Gadens Cirkus« fortsættes denne linie, hvilket også titlen antyder. Det, forfatteren først og fremmest har villet, er at give et tidsbillede af gadehandelen, hvorved det festlige og folkelige uvilkårligt får en fremtrædende plads. Det var jo sådan gadelivet oplevedes af samtiden, og som i beskrivelser, memoirer, viser og

billeder er bevaret for eftertiden. Dette kildemateriale, som bogen i væsentlig grad bygger på, suppleret med kulturhistoriske afhandlinger og monografier søges ikke belyst på nye måder. Det er fortsat det pæne borgerskabs opfattelse af handelslivet og ikke de handlendes egne problemer og vilkår, der fremhæves.

Det er som om man en gang for alle har fået opdelt de handlende i en række faste figurer hver med sin karakteristiske rolle. Bedst kendt er de kønne Amagerkoner og de djærve fiskerkoner, men også jøderne med galanterivarerne, viskællingen med den skingrende røst samt mange andre hører med i dette persongalleri. Udenfor de handlendes rækker finder vi tilsvarende stereotype skikkelser som de hujende gadedrenge, de piske-smældende kuske og på kundesiden de skælmste tjenestepiger og adstadige borgermadammer.

Kun indenfor kødhandelen får man et mere differentieret billede af såvel handelen som de handlende selv. Her møder man Vesterbros joviale slagtere, Nytorvs torvebønder og de små spækhøker, der stod på spring for, så snart torveklokken gav tilladelse, at tilegne sig deres del af kagen. Her skifter scenen fra Trommesalens kvægtorv til torvedagene på Nytorv og videre til kødudsalgene på Nikolaj Plads. Her fornemmer man, at torvehandel var et langt mere kompliceret foretagende, end det normalt kommer til udtryk.

Samtidig med denne gennemgang af handelslivet fortælles om den udvikling, gadehandelen gennemgik i løbet af 1800-tallet. Denne udvikling belyses dels gennem myndighedernes bestræbelser på at opnå de bedst mulige handelsbetingelser for den eksisterende handel, dels gennem den nye butikshandel, der gradvis begyndte at gøre sig gældende.

Især i afsnittet om butikshandelen søger forfatteren at påvise det voksende krav i befolkningen om mere tidssvarende handelsforhold. Afstanden mellem de nye butikkers luksusartikler og gadehandelens mere almindelige varesortiment er dog så stor, at man snarere får indtryk af den sociale kløft i samfundet end af, at nye tider og vurderinger var på vej. Ganske vist foregik der en lignende ud-

vikling på torvene, hvor omdannelser og reguleringer fandt sted, men netop disse bestræbelser tyder på, at torvehandelen ikke stod foran sit umiddelbare ophør. Her burde man nok i højere grad have inddraget den jævne borger. Den fine butikshandel var så udpræget en nyhed, skulle tilfredsstille den velhavende borgers behov, som det også fremgår, mens torvehandelens fortsatte beståen derimod vidner om, at den jævne borgers købevane kun langsomt ændredes. Det var da også først i begyndelsen af dette århundrede, at den almindelige butikshandel med levnedsmidler for alvor slog igennem.

Også betjentens rolle i gadehandelen kunne være bedre belyst. Først i sidste afsnit, der er viet politiet, møder man gadebetjenten. Til gengæld gøres der en del ud af at forklare betjentenes mere positive omdømme i befolkningen efter politikorpsets omdannelse i 1863. Selv om man ganske vist får en udmærket indsigt i politiets arbejde, burde der dog have været lagt større vægt på det daglige opsyn med de handlende. Her kunne man f. eks. have fremdraget forholdene før og efter torvetvangens ophør i 1857. Med torvetvangens bortfald forsvandt også det spændte forhold mellem betjentene og de småhandlende. Betjenten hører med i gadebilledet, men i gadehandelen er det specielt forholdet mellem betjenten og de handlende, der er interessant.

For den, der ønsker et uforpligtende møde med forrige århundredes gadehandel, er »Gadens Cirkus« en glimrende rejsefører. Hele det københavnske gadeliv passerer revy ikke blot i et tidsbillede, men også i et tidsperspektiv. Den væsentligste indvending mod bogen er, at den bevidst fastholder den eksisterende opfattelse af gadehandelen som en festlig folkefornejelse. Hvis vi i stedet for det pæne borgerskab havde slået følge med den almindelige kunde, den patruljerende betjent eller allerhelst den handlende selv, havde indtrykket nok været noget anderledes.

Birgit Vorre.

Mogens Schou Jørgensen (red.):

Guld fra Nordvestsjælland

247 sider, rigt illustreret. Udgivet af Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk 1975. Pris: kr. 300,00.

Guld fra Nordvestsjælland er udgivet i anledning af Holbæk Amts Sparekasses 150-års jubilæum, men er knap så lokal som navnet synes at sige. Selv om der i området er fundet 107 guldgenstande fra oldtid, middelalder og renæssance, og selv om så berømte stykker som solvognen fra Trundholm og Orøkorset er to af dem, har forfatterne til de enkelte kapitler dog inddraget fund fra det øvrige Danmark, fra Norden og fra Europa, når de behøver det for at illustrere guldets kulturhistorie og guldsmedehåndværkets teknik. Og ikke nok med det: I det afsluttende kapitel behandles også det guld, som kun findes i fantasien og traditionen: højfolkets guld, som det kendes fra sagnene.

De kronologiske afsnit: oldtid, middelalder og renæssance er grundige beskrivelser af fundene i Nordvestsjælland og på Samsø, i hvilke de enkelte genstande placeres i deres historiske, stilhistoriske og funktionelle sammenhæng, ligesom der gøres rede for fundhistorie og den litteratur, der findes om dem.

Særlig grundigt behandles Orøkorset, et middelalderligt relikviegemme fra begyndelsen af det 12. århundrede. Fritze Lindahl benytter lejligheden til at komme med den første grundige behandling af dette pragtstykke, som har ligget på Nationalmuseet i 125 år. For at gøre dette, giver hun en oversigt over nordeuropæiske brystkors af beslægtede typer, og gennem en analyse af teknik, motiver og indskrifter sandsynliggør hun, at Orøkorset er fremstillet i Lund – og, med alle forbehold, fremsætter hun den formodning, at det kan have tilhørt »Erik Emunes nevø, Harald Kesjes søn, Olaf«.

Armbåndet fra Hjembæk kirke, silkeflettet med guldlås, er sikrere placeret i historien: det bærer indskriften HW 1630 MLM. I 1630 ejedes Agersvold gods, under hvilket Hjembæk hørte, af Henrik Vind, der var gift med Margrethe Laxmand.

Et meget vægtigt kapitel – og meget

lærerigt – er Ulla Lund Hansens om »Guldhåndværk i Nordens oldtid«. Heri gennemgås alle kendte teknik'er i guldsmedehåndværket på 44 sider med mange og instruktive illustrationer.

Af særlig interesse for Folk og Kultur's læsere er måske lærn Plø's kapitel om »Højfolkets guld«, hvori han behandler det guld, folketroen mente fandtes i høje og bakker, og som det lejlighedsvis lykkes menneskene at stjæle. Fra Holbæk amt kendes hele 11 sagn af denne type: »En gerne ung mand kommer ridende forbi en høj, der står på gloende pæle. Han ser troldene danse derinde. Han standser op og bliver siddende på hesten. En ung kvinde – undertiden omtales hun som trold – kommer ud og rækker ham et kostbart bæger, som hun byder ham at drikke af. Han aner imidlertid uråd og kaster drikken over skulderen, og dér, hvor den rammer hesten, bliver hårene svedet af. Straks rider han hjemad, og da han beholder bægeret, forfølger troldene ham. Han når imidlertid til kirken og kaster bægeret ind over kirkegårdsmuren. Bægeret bliver så senere brugt som alterkalk i kirken.«

Sagntypen kaldes »alterbægersagnet«, og den er kendt vidt omkring i tid og rum, i germansk tradition – og optegnet første gang i England i det 12. århundrede.

En anden udbredt sagntype er den, hvori mænd graver efter skatte i en gravhøj. Netop som de er kommet ned til skatten, siger en af mændene noget, og straks synker skatten dybt ned i jorden, »thi et sådant arbejde skal foregå i dybeste tavshed«.

Som arkæologerne har også folkloristen sin »fundliste« med: Plø opregner og gengiver 55 sagn om alterbægre, skatte og skattegravning i Nordvestsjælland.

Bogen er på forbilledlig vis forsynet med alle tænkelige hjælpemidler: Bibliografi, fundliste, sagregister, navneregister og stedsregister, engelske resuméer – og en fortegnelse over alle, der har medvirket på den ene eller den anden måde – f. eks. alle de dygtige fotografer og tegnere, som har gjort det muligt for redaktøren og tilrettelæggeren (Keld Nielsen) at skabe et virkeligt pragtværk.

G. Nellemann.

Jysk ordbog

Udgivet af Institut for jysk Sprog- og kulturforskning under ledelse af Peter Skautrup. Bind I, hefte 1–3, Århus 1970 –74, XXXIV + 303 s. Ill., kort. Kilder og forkortelser m. m. Århus 1965, 42 s. + Tillæg I, 1970, 7 s. Kr. 82,80.

I 1932 oprettedes Institut for jysk Sprog- og kulturforskning ved Århus universitet, som på sit program bl. a. havde tilvejebringelsen af en ny, stor jysk dialektordbog til afløsning af H. F. Feilbergs klassiske, men i mange henseender forældede arbejde. Siden da har institutionen vokset sig stor med professor Peter Skautrup som inspirator og igangsætter. Flere kuld af udmærkede filologer og en lang række vægtige afhandlinger er udgået herfra, men den centrale opgave – den jyske ordbog – har ladet vente på sig.

Nu er den imidlertid på vej – uendelig langsomt, men forhåbentlig sikkert. Et hefte med kilder og forkortelser kom i 1965. I 1970 forelå første binds første hefte, som foruden en indledning om forhistorien, ældre ordbogsarbejder og de principper, som er anvendt i den jyske ordbog, indeholder artiklerne a–ael, 2. hefte (af–agepude) kom i 1972 og 3. hefte – det foreløbig sidste – med ordene ager–almindelig i 1974.

Det arbejde, som den nye ordbog afløser, H. F. Feilbergs »Ordbog over jyske almuesmåle«, var et énmandsværk. Han, der ikke var uddannet filolog, skrev sin første ordsæddel i 1877, og 10 år efter havde han færdigredigeret ordbogen, men udgivelsen kom af økonomiske grunde til at strække sig over 28 år, fra 1886 til 1914. Feilbergs hovedsigte var selvfølgelig at bringe dialekternes ordstof så udtømmende som muligt, men i hans plan indgik også et punkt, som han kaldte: »Kulturmindere fremdrages og forklares«. Hans kulturhistoriske og folkloristiske interesser kom til at præge værket i en sådan grad, at det har fået karakteren af – og er blevet brugt som – et reallleksikon over jysk folkekultur. Målt med filologiske alen er der mange brist i Feilbergs arbejde; det må der nødvendigvis være, når man tager omstændighederne ved dens tilblivelse i betragtning. Hans mate-

riale var spredt og ujævnt, og hans gengivelse af de lydige forhold ikke altid sikkert. Bedst er materialet, når han kan trække på sine egne optegnelser fra Darum og Sønderjylland.

Så har den nye ordbog et anderledes solidt fundament at bygge på. Institutet råder over en stab af skolede dialektologer, og de har som basismateriale 2½–3 mill. ordsedler og ca. 1000 dialektkort. Materialet er indsamlet ved hjælp af spørgelister, som er udsendt til et net af lokale medarbejdere; der er indkommet ialt 30.276 sådanne spørgelistebesvarelser. Men derudover er der som supplement foretaget et halvt hundrede punktundersøgelser af udvalgte lokaliteter. Disse undersøgelser, som er foretaget af fonetisk uddannede optegnere, er af skiftende omfang; de har resulteret i samlinger på fra 5000 til 75.000 ordsedler. Udnyttet er selvfølgelig også alle tidligere ordsamlinger, trykte som utrykte, ligesom en omfattende litteratur er gennemgået.

Institutets erklærede målsætning med den nye ordbog er at skabe en så vidt mulig udtømmende fremstilling af de jyske dialekters ordforråd i tiden fra ca. 1700 og frem til vor egen tid; den vil derimod ikke konkurrere med Fellberg som realleksikon. Det udtrykkes således i ordbogens indledning – med en referens til jysk dialektologs »Altmeister«: »Man kan være enig eller uenig om hensigtsmæssigheden i denne sammenblanding af to discipliner, beundringen forbliver dog usvækket, og selv om ordbogen nu for det sprogliges vedkommende finder sin afløser i Jysk Ordbog, vil Fellbergs værk dog stadig bevare sin værdi som opslagsværk til den ældre folkloristiske litteratur.«

Vil det da sige, at den nye ordbog er et værk af begrænset betydning for etnologen eller kulturhistorikeren? Ingenlunde. For det første vil en virkelig dækkende ordbog over de jyske dialekter være af uvurderlig betydning for alle, som arbejder med dialektprægede tekster, hvad enten det er folkelivsskildringer eller fx. skifteprotokoller og tingbøger. Jysk Ordbog tilstræber en klar og éntydig ordforklaring, og hvor det skønnes nødvendigt støttes forklaringen af et billede af det pågældende fænomen. Men derud-

over vil den, som arbejder med materielle eller sociale kulturfænomener, ofte finde støtte i ordbogens materiale på grund af det nære samspil mellem ordet og sagen. En værdifuld nyhed er her de mange kort over udbredelsen af enkelte ord og begreber, som ordbogen bringer.

Lad mig illustrere disse ting ved at plukke et par eksempler fra de allerede udkomne hefter. Slår man op under ABRAHAM, så får man med støtte i et fotografi) at vide, at dette navn på Mors kan bruges om en stentøjsdunk med et skægget ansigt på halsen, og i tilgift giver et kort oversigt over udbredelsen af den rige flora af andre kælenavne for en sådan dunk: munk, gammelmand, skægge-mand, pejter og gråmand. – ALBUE-SVEND forklares som en »brudesvend (som (sammen med en brudepige) ledsagede brudeparret til kirke, evt. som for-rider, og som vartede op ved bryllupsgildet).« Det er et ord, som kun kendes fra den sydlige del af Hardsyssel og fra det sydvestlige Jylland, men der er andre ord for det samme fænomen: brudesvend, ungarlsfører og brudgomsfører, og disse betegnelser udbredelse er vist på et kort. – Er man interesseret i AGERUM, så får man ikke blot at vide, at det er en »kørelø langs den ene side i laden, sjældnere på tværs i laden«, men en plan af en vest-jysk gård viser også, hvorledes den var placeret i det samlede gårdsanlæg. – AFTENSÆDE betegner »det tidsrum fra lyset blev tændt om aftenen til (nadværtid og) sengetid, da man samledes i opholdsstuen og syslede i fællesskab med forskelligt arbejde«. Aftensædet varede fra engang i september til engang i marts. De nøjagtige terminer varierer fra egn til egn og ligeledes de køndetegn, man havde, på at aftensædet skulle begynde eller slutte. Ordbogen giver en række eksempler herpå.

Tidene er dårlige for udgiverarbejder af så gigantisk omfang som den jyske ordbog. Man må imidlertid håbe, at det lykkes for Institut for Jysk Sprog- og kulturforskning at overvinde vanskelighederne, således at det enestående – og kostbare – sproglige materiale inden for en overskuelig årrække kan gøres tilgængelig for en bredere kreds.

Bjarne Stoklund.

Otto Holzapfel:

Folkeviser und Volksballade

Die Nachbarschaft deutscher und skandinavischer Texte. (= Motive. Freiburger folkloristische Forschungen, Band 6). Wilhelm Fink Verlag, München 1976. 199 sider. DM 36,00.

Enhver, der er interesseret i at grave liddydere i den ældste danske visetraditions historie, kan få glæde af denne bog, hvor Otto Holzapfel ved Deutsches Volksliedarchiv i Freiburg har redegjort for alle de vidnesbyrd, der er om slægtskabet mellem den danske (og nordiske) tradition og den tyske. 104 middelalderballader, 29 efterklangsviser og 4 skæmteviser, altså ialt 137 danske viser bliver behandlet – kortere eller længere – og hertil kommer, at Holzapfel i et særdeles spændende kapitel fortæller om, på hvilken måde »viseudvekslingen« mellem Norden og Tyskland er – og muligvis kan være – foregået. Han understreger, at Danmark »in vieler Hinsicht ist ein kulturelles Übergangs- und Kontaktland«, og det er en af årsagerne til, at den danske visetradition påkalder sig så megen opmærksomhed også fra europæiske forskeres side.

Hyppest er det nok tyske viser, der er kommet til Norden via Danmark, og han kommer her ind på den betydning, tyske omvandrende sangere og musikanter har haft. Vi får her repeteret Saxos beretning om den saksiske sanger, der (omkring) 1131 sang balladen om Grimhilds hævn for Knud Lavard; vi hører om de tyske musikere, der i det 16. og 17. århundrede var ansat rundt om i de danske købstæder og ikke mindst ved hoffet, og om mange andre, mulige traditionsbærende viselmportører. Størst betydning har dog skillingsviseproducenterne haft. Det findes der mangfoldige eksempler på fra det 16. århundrede og helt op i det 19. århundrede, og et af knudepunkterne lå i Haderslev. Mange tyske viser er kommet ind i dansk og nordisk tradition via de engang så bekendte »Haderslev-tryk«, jfr. Olav Christensen: Haderslev bys første bogtrykker Hinrich Luckander 1759–1792, Haderslev 1959.

Otto Holzapfel har forsynet sin bog med så udførlige registre, at den er meget let at finde rundt i. Iørn Plø.

Gorm Benzons:

Gejster, genfærd og gespenster

Indledning ved C. W. Klørboe. Illustreret af Thormod Kilde. Lademann 1975. 232 sider. Kr. 78,00.

Inden man kaster sig ud i Gorm Benzons veloplagte og næsten vellystige måde at præsentere spøgelsesberetninger og spøgelsehistorier på, og inden man helt lader sig bjergtage af Thormod Kildes intense tegninger, bør man læse C. W. Klørboes klare og nøgterne indledning. Den er god at få forstand af, og hvad vil det så sige inden for et så omdiskuteret emne som »spøgerier«? Omdiskuteret og kontroversielt er det jo, forsåvidt som man på den ene side står over for den ubestridelige kendsgerning, at i tusindvis af mennesker oplever ting, som er »mærkelige« for dem, der aldrig har oplevet sådanne ting, og på den anden side er i den situation, at vi ikke har nogen officielt anerkendt forskning, der kan forklare de »mærkelige« ting, folk oplever.

Klørboe gør – omend yderst kort – først rede for, hvad man inden for psykologien ved om det at opleve ting i det hele taget, og i den forbindelse skriver han også om, hvordan man kan »forestille« sig ting, som man ikke direkte ser – man kan »tænke« på ting, eller man kan »drømme« om ting – »men der er endnu en måde, hvorpå man kan have synsmæssige oplevelser af personer, ting og handlingsforløb, der ikke er »derede« i det, vi kalder den fysiske virkelighed. Det er ved hjælp af clairvoyance eller synskhed. Den synske kan – ligesom den drømmende og den, der synligt forestiller sig tingene – se ting, som ikke »er der«, og det kan være, at de ikke »er der«, fordi der står noget i vejen, der spærrer for det almindelige syn, så den »synske« kan se »om hjørner«. Men det kan også være ting, der er uoplevelige for os andre ikke-synske, fordi det kræver en særlig evne: synskhed hos den oplevende, for at disse personer, ting og handlingsforløb skal lade sig opleve. Det er den slags mennesker, der oplever de egentlige spøgerier.«

Det forekommer mig at være væsentligt, at Klørboe helt selvfølgelig går ud fra, at synskhed ikke er noget »mærke-

ligt«. Synskhed er noget helt normalt, selvom ikke alle er synske, og selvom det at være synsk ikke er noget, der ytrer sig på samme måde hos alle synske mennesker. Særlig interessant er det at høre Kjørboe fortælle om en synsk ven han har, for han bygger i høj grad sin saglige viden om synskhed på, hvad han ved om sin ven og dennes oplevelser. Det mener jeg iøvrigt er en styrke ved Kjørbyes indledning, at han ret så nøje redegør for den synskhed, han så at sige har oplevet gennem sin ven.

Kjørbye kommer også ind på, hvordan synskes egne beretninger udvikler sig til spøgelseshistorier, og han skitserer en anvendelig inddeling af de forskellige »spøgeri-fænomener«.

Gorm Benzon er langt fra så koldsindig som Kjørboe, men han er en ypperlig fortæller, og han har selv oplevet »mærkelige« ting. Han bryder sig ikke meget om kategorier og andre former for pedanterier: han fortæller af karsken bælg om hovedløse spøgelse, skrigende kranier, Ny Guineas »kowarer«, indemurede jomfruer, vampyrer, varulve, Lobsang Rampa's »tredje øje«, voodoo-kulten, fugle-spøgelse, spøgelseshunde, helheste, dæmoner, »armesjæle«, svævende fruer, hvide og grå damer, poltergejster, besættelser, lyskugler, psykometri, psykiske fotografier, mediumistiske evner, materialisation ved ektoplasma, dobbeltgængere, stigmatiseringer, spiritistiske seancer, Uri

Geller – ja om alt hvad der på en eller anden måde – med større eller mindre ret – kan siges at være vidnesbyrd om, at der er »utætheder i vort verdensbillede«, som Jacob Paludan udtrykte det. Benzon ved udmærket godt, at mange af de fænomener, han fortæller om, er blevet afsløret som bedragerier – og afsløringerne fortæller han med ligeså megen vellyst om – men – som han siger om poltergejsterne: »der resterer en betragtelig gruppe, for hvilken man stadig savner den noksom bekendte naturlige forklaring«.

Benzon er en belæst fortæller af spøgelseshistorier, men han vil ikke bare underholde sine læsere. Han siger selv: »Spøgerifænomenerne vil måske vise sig at være blandt nøglerne til de døre, som skiller livets og efter-livets verdener fra hinanden. Måske bliver det trods alt via gejsterne, at hjælpen til en lidende, desillusioneret menneskehed skal hentes. De kan blive vore vidner i den store sag om evigt liv eller evig død.«

Beretninger om »mærkelige« oplevelser vil man aldrig komme til at savne, for der er rent faktisk mennesker, der oplever ting »stærkere« end andre. Men derfra og så til Benzons – og mange andres – vision om »spøgelse« som en slags missing links mellem denne verden og en anden er der et spring, som jeg end ikke vil forsøge.

lørn Piø.

Indsendt litteratur

- ANDRESEN, GUDRUN: SÆRKE. Danske bondekvindes særke og oplod fra ca. 1770 til ca. 1870. Borgens forlag 1976. Kr. 59,00. ISBN 87-418-6836-6.
- ANKERSTRØM, ANKER: FRA HERNING OG HEDELANDET. Poul Kristensen, Herning 1975. Kr. 44,00. ISBN 87-7468-040-4.
- ANTONIEWITZ, MARIANNE: VALLØ GODS OG DETS EJERE INDTIL 1461. Lokalhistorisk Afdeling. 1976. Kr. 29,35. ISBN 87-7423-049-2.
- ARKEOLOGI I NORGE. Humaniora-utredningen Del 9. Universitetsforlagets Trykningscentral. Oslo 1975.
- ARKIVER, FOLKEMINDESAMLINGER OG MUSEER I FAABORG KOMMUNE. Udgivet af Faaborg Byhistoriske Arkivs Venner. Faaborg 1976. Kr. 15,00.
- BERGH, RICHARD: SKUVVANVARRI. Det susende fjell. (Norsk Folkeminnelags Skrifter nr. 113). Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- BIDSTRUP, KNUD: HOLGER FRIIS FORTÆLLER. Gyldendal 1975. Kr. 79,00. ISBN 87-01-22982-6.
- BØRRESEN, ANNALISE: ERFARINGER FRA ET BIBLIOTEKS ARBEJDE MED LOKALHISTORIEN. Småtryk nr. 8. Lokalhistorisk Afdeling. 1976. Kr. 9,00.
- CHRISTENSEN, SØREN: TORNEROSE I EVENTYRSKOVEN og andre kapitler om folkeeventyr. Gyldendal 1976. Kr. 37,50. ISBN 87-01-30731-2.
- CHRISTIANIA, et samfund i storbyen. Nationalmuseet. København 1975. Kr. 37,00. ISBN 87-480-0066-3.
- COXE, WILLIAM: REISE I NORGE 1784. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø. Kr. 36,00. ISBN 82-00-04983-3.
- DALBØGE, AXEL, et. al. (red.): BARN AF VENDSYSSEL. Lion's Clubber i Vendsyssel. 1975. Kr. 49,75.
- DANAHER, KEVIN: IRELAND'S VERNACULAR ARCHITECTURE. Published for The Cultural Relations Committee of Ireland by the Mercier Press, Cork. ISBN 0-85342-368-7.
- DANSK TIDSSKRIFT INDEX. Systematisk fortegnelse over indholdet af ca. 360 danske tidsskrifter. Udgivet af Bibliotekscentralen. København 1975. ISBN 87-552-0326-4.
- DE GAMLE MOLBOERS VISE GERNINGER OG TAPRE BEDRIFTER. Rhodos. Kr. 42,50. ISBN 87-7496-515-8.
- DEN GAMLE KØBSTAD 1. Billeder af byen. Kilder udvalgt og kommenteret af Paul G. Ørberg. Udgivet af Dansk Historielærerforening under redaktion af Kamma Varming og Th. Seistrup-Møller. Gyldendal 1976. Kr. 25,00. ISBN 87-01-21291-5.
- DEN GAMLE KØBSTAD 2. Mennesker i byen. Kilder udvalgt og kommenteret af Paul G. Ørberg. Udgivet af Dansk Historielærerforening under redaktion af Kamma Varming og Th. Seistrup-Møller. Gyldendal 1976. Kr. 26,75. ISBN 87-01-24121-4.
- GAMLE DANSKE BØRNESANGE. Udvalgt og illustreret af Marlie Brande. Gyldendal 1975. Kr. 19,75. ISBN 87-00-24711-1.
- HANSEN, HEINE O.: EN TROENSE-DRENG FORTÆLLER. Høst & Søn 1975. Kr. 64,00. ISBN 87-14-27567-8.
- HISTORISK FÖRÄNDRING. Föredrag från Nordiska fackkonferansen för historisk metodlära på Örenäs i Skåne 15.-19. juni 1975. Studier i Historisk Metode XI. Universitetsforlaget 1976. Oslo-Bergen-Tromsø. Kr. 30,00. ISBN 82-00-09421-9.
- JESPERSEN, ESBERN: HEDENS BØRN. Poul Kristensen, Herning 1975. Kr. 44,50. ISBN 87-7468-035-8.
- KJÆR, KRISTIAN og SCHOVSBO, HENRIK (red.): FORTÆLLERSTIL. Hans Reitzels forlag 1975. Kr. 37,50. ISBN 87-412-3413-8.

- LEEM, KNUD: BESKRIVELSE OVER FINMARKENS LAPPER, 1767. Rosenkilde og Bagger – faksimile – 1975. Kr. 747,50.
- NIF NEWSLETTER 1/1976. Vol. 4. Turku 1976.
- NOTAT til sommeren 1975. Vendsyssel Historiske Museum.
- OSLO BISPEDØMME 900 ÅR. Red. F. Birkell, A. O. Johnsen og E. Molland. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø 1975. Kr. 74,00. ISBN 82-00-08990-8.
- PERIFERI OG SENTRUM I HISTORIE. Studier i historisk metode X. Foredrag ved Nordisk fagkonferanse for historisk metodelære på Røros 16.–20. Juni 1974. Kr. 30,00. ISBN 82-00-09372-7.
- PETERSEN, PALLE: HER ER HISTORIEN, Oldtiden. Borgen 1975. ISBN 87-418-4598-6. Kr. 33,40.
- POVLSEN, GRETE: HVOR ER DU NU MIN LILLE GLADE VEN. Gyldendal 1975. Kr. 58,00. ISBN 87-01-21141-2.
- RIAN, ØYSTEIN: JENS JUELS STATTHOLDERSKAP 1618–1629. Universitetsforlaget, Bergen-Oslo-Tromsø 1975. Kr. 56,00. ISBN 82-00-01499-1.
- SORGENFREI, INGER: BYER ER IKKE ENS. Gyldendal 1976. Kr. 45,00. ISBN 87-00-33051-5.
- STEENSBERG, AXEL: HERREMÆNDENE PÅ HERNINGSHOLM. Ridderliv og studeavl. Poul Kristensen, Herning 1975. Kr. 64,00. ISBN 87-7468-037-4.
- STEENSBERG, AXEL: PIGEN FRA HEKKENFELDHUSET. Et eventyr fra nutiden. Poul Kristensen, Herning 1975. Kr. 44,00. ISBN 87-7468-042-0.
- TRADISJON. Tidsskrift for folkeminnevitenskap, vol. 5/1975. Kr. 30,00 pr. vol. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- VARBERGS MUSEUM. Årsbok 1975. Varberg 1975.
- WANDALL, SVEND: UNDER SEJL OG MED HAMMER. Gyldendal 1975. ISBN 87-00-70531-4. Kr. 69,00.
- ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSKUNDE. Neue Serie. Band XXIX. Gesamtserie Band 78 Heft 3. Wien 1975.

